

**21. YÜZYILDA ULUSLARARASI UZAY REJİMİNİN
İNSANLIĞIN ORTAK MİRASI TEMELİNDE
YENİDEN İNŞASI**

**RECONSTRUCTION OF INTERNATIONAL SPACE
REGIME ON THE BASIS OF COMMON HERITAGE OF
(HU)MANKIND IN THE 21st CENTURY**

Aybüke İNAN ŞİMŞEK* & Senem ATVUR**

ÖZ

1957 yılında SSCB'nin Sputnik I adlı uyduyu Dünya yörüngesine başarılı bir şekilde fırlatmasıyla başladığı kabul edilen “Uzay Çağı” ile birlikte devletlerin uzaydaki egemenlikleri ve uzayın nasıl kullanılacağına ilişkin tartışmalar başlamıştır. Bu süreçte Birleşmiş Milletler girişimiyle uzay hukuku oluşturulmaya çalışılmış fakat imzalanan Uzay Antlaşması ve Ay Anlaşması da uzayın statüsüne ve uzayın insanlığın ortak mirası olup olmadığına netlik kazandıramamıştır. Bunun yanında son yıllarda hız kazanan Mars'ın kolonileştirilmesi gibi faaliyetlerle birlikte uzaydaki hukuki belirsizlik daha da tartışmalı hale gelmiştir. Uzay faaliyetlerinin çok aktörlü bir yapıya bürünmesi ile birlikte günümüzde yeni bir uluslararası uzay rejimine ihtiyaç artmıştır. Bu çalışma ise uluslararası uzay rejiminin insanlığın ortak mirası çerçevesinde neden yeniden inşa edilmesinin gerekliliğini tartışmayı amaçlamaktadır. Bu normatif tartışma, Uluslararası İlişkilerin İnşacı Teorisi bağlamında

* Arş. Gör., Akdeniz Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Doktora, aybukeinan@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4684-380X>

** Doç. Dr., Akdeniz Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, senematvur@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3616-1749>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 03.08.2021

Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 11.09.2021

ulusötesi yaklaŐım ve epistemik toplulukların rolü ile derinleŐtirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Uzay Rejimi, İnsanlığın Ortak Mirası, İnaŐacılık, Epistemik Topluluk, Y netiŐim.

ABSTRACT

The successful launch of the satellite Sputnik I by the USSR into the Earth orbit in 1957 started the ‘‘Space Age’’, and also triggered the discussions about states’ sovereignty in space and how they use space area. In this process, the space law was tried to be codified with the initiatives of the United Nations, but the official documents such as the Outer Space Treaty or the Moon Agreement could not clarify the status of space and whether the outer space is common heritage of (hu)mankind. Moreover, the legal ambiguity in space has become more controversial due to the space activities like the colonization of Mars which has been recently accelerated. The transformation of space activities towards a multi-actor structure has brought out the need for a new international space regime. Hence, this study aims to discuss why the international space regime should be reconstructed in the framework of common heritage of (hu)mankind. This normative discussion will be deepened through the transnational approach and the role of epistemic communities in the context of the Constructivist Theory of International Relations.

Keywords: Space Regime, Common Heritage of (Hu)Mankind, Constructivism, Epistemic Community, Governance.

GİRİŞ

İnsanlığın bilinmezliği keŐfetme çabası, 15. yüzyılda Batı Avrupalı denizcilerin okyanuslara açılmasıyla başlayan coğrafi keŐifleri tetiklerken; dünyayı politik, sosyal ve ekonomik yönden sarsan büyük bir dönüŐümü de baŐlatmıŐtır. Okyanus  tesi deniz yolculuklarına dayanabilen gemilerin inşa edilmesini sağlayan teknolojik gelişme, Afrika’nın güney ucunu aŐarak Hint Okyanusu yoluyla Hindistan’a ve Filipinler’e kadar ulaŐan yeni ticaret yollarının

açılması sağlarken, Amerika kıtasının keşfedilmesi ticari rekabeti ve kolonileşmeyi hızlandırmıştır (Stopford, 2009: 12-17; Tordoff, 2002: 25). Coğrafi keşiflerin altın çağında yeniye duyulan ilgi ve merak, fethetmenin getirdiği güç ve hâkimiyetle birleşince el değmemiş pek çok alan şiddet, yıkım ve yoklukla karşı karşıya kalmıştır. Avrupa devletlerinin diğer kıtalar üzerindeki egemenliği sömürgecilikten emperyalizme geçişle güçlenmiş, devletler arasında artan rekabet dünya savaşlarının da tetikleyicilerinden biri olmuştur.

Coğrafi keşiflerden günümüze gelişen teknoloji, gezegen üzerinde keşfedilmemiş bölge bırakmazken, insanlığın keşif arayışları gökyüzüne doğru genişlemiştir. Havacılıkla ilgili ilk çalışmalar 15. yüzyılda başlamış, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte balonlar ve uçaklar askeri ve sivil amaçlı kullanır hale gelmiştir (Yalçın, 2016: 184). Öte yandan bilinmeyene yönelik merak, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren –Dünya’nın etrafını çevreleyen atmosferin ötesinde kalan bölge olarak ifade edilebilecek– “uzay”¹ araştırmalarına kapı aralamıştır. 1957 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) Sputnik I adlı uydusunun başarılı bir şekilde Dünya yörüngesine oturtulmasıyla birlikte insanlığın uzay macerası başlamış (UN Office for Outer Space Affairs, A History of Space, tarihsiz), devletlerin uzay faaliyetleri de hız kazanmıştır. Soğuk Savaş dönemi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile SSCB arasındaki rekabeti uzaya taşımış, uzayda “ilk” olmanın ulusal bir gurur meselesi haline gelmesi aynı zamanda uzay teknolojilerini geliştirmeye yönelik yatırımları da artırmıştır (Christol, 1964: 527).

Soğuk Savaş’ın iki kutuplu yapısı içinde her alana yayılan rekabet ve yarış, 1960’lı yıllarda bazı mekânların devlet egemenliği ötesinde değerlendirilmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bu çerçevede Antarktika, uzay ve uluslararası deniz yatağı (Bölge)² alanlarının devlet egemenliğinin dışına çıkarılarak,

¹ Çalışmada uzay kavramı, atmosferin ötesinde kalan alanı yani dış uzayı (*outer space*) ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Uzayın sınırları konusunda uluslararası hukuk alanında netlik bulunmamaktadır. 1944 tarihli Chicago Konvansiyonu (*Chicago Convention*), Madde 1’de hava sahası (*air space*) olarak belirtilen alanda devletlerin tam ve münhasır egemenlik hakkı olduğu kabul edilmektedir. Chicago Konvansiyonu içerisinde ifade edilen hava sahası için literatürde “iç uzay” (*inner space*) ifadesi kullanılmaktadır (Erdem, 2018: 434). Tartışmalı olan nokta iç uzayın (*inner space*) nerede bitip dış uzayın (*outer space*) nerede başladığına dair, uluslararası hava hukuku ve uluslararası uzay hukuku metinlerinde bir sınırlamanın yer almamasıdır. Soğuk Savaş döneminde egemenlik alanlarını atmosferin üst tabakasına kadar yani dış uzay sınırlarına kadar genişletebilme arayışı içine giren devletlerin hava sahası sınırları tartışılmış ve bunun nihayetinde uzayın sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Uzay ile ilgili bilimsel bilginin artmasıyla birlikte egemenlik sınırlarının nerede başlayıp nerede son bulduğu ile ilgili politik, hukuki ve teknik detaylar da belirginleşmektedir.

² BMDHS içerisinde kısaca Bölge (*Area*) olarak geçen milli yetki sınırları ötesindeki deniz alanlarının altında kalan deniz yatağı, okyanus tabanı ve bunların toprak altında kalan kısmı hakkında insanlığın ortak mirası ilkesi kabul edilmektedir (Madde 136). Bölge’den çıkarılacak

uluslararası bir statüye kavuşması yolunda adımlar atılmıştır. Antarktika ve Bölge “insanlığın ortak mirası”³ statüsüne alınmış, Antarktika Antlaşmalar Sistemi ve 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) bu alanların kullanımı ve yönetimi konusunda düzenlemeler getirmiştir. Ulus devletlerin yaratmış oldukları rejimler ile “kaderleri” belirlenen bu coğrafi alanların aksine gelişen teknolojiyle rekabetin arttığı gezegen dışı mekânın (dış uzay) statüsü muğlak kalmış, uzaya yönelik kapsamlı bir uluslararası rejim oluşturulamamıştır.

Evrenle ilgili bilinmezlikler ve uzayın derinlikleri insanlık için gizemini korumaktadır. Gelişen teknoloji ile uzay araştırmaları bilinmeyen sorulara yanıt ararken; siyasi, ekonomik ve askeri çıkarların uzaya yayılması yeni sorunları tetiklemiştir. Devletlerin ve değişen küresel sistemin yeni aktörleri olan şirketlerin uzay faaliyetlerinin artması ile yeni çatışma ve/veya iş birliği alanları ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, astropolitik düzlemde ele alınan uzay faaliyetleri üzerine odaklanırken, uzayın kullanımı hususunda yeni bir küresel yönetim modelini de içerecek uzay rejiminin gerekliliğini savunmaktadır. Çalışmanın temel argümanı, insanlık açısından bilinmezliklerle dolu uzaydaki faaliyetlerin kontrolsüzlüğü –uzayın egemenlik ya da ekonomik çıkar temelinde

olan her türlü cansız kaynağı insanlığın ortak mirası kabul eden bu Sözleşme’ye göre canlı kaynaklar bu kapsam dışında tutulmaktadır (Madde 133). Milli yetki sınırları ötesindeki su alanları yani açık denizler için ise ‘*serbestlik*’ kuralı geçerlidir (Madde 87). Açık denizlerin serbestliği ilkesi XVII. yüzyıl başında Hugo Grotius tarafından ortaya atılsa da bu normun uluslararası bir rejim haline gelmesi üç yüzyıl sonra Cenevre Sözleşmeleri ve ardından Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ile mümkün olmuştur. Açık denizlerin serbestliği ilkesi Roma hukukunda yer alan *res communis* ilkesini karşımıza çıkarmaktadır. *Res communis*, hiç kimsenin mülkiyeti altında olmayan, kullanımı eşit ve ortak olarak tüm insanlığa ait alanlar için kullanılmaktadır (Joyner, 1986: 193-194). Ortak kelimesi tamamen uluslararası topluma ait olan ya da herkes tarafından paylaşılan kaynaklar için kullanılmaktadır. Ortak mal (*common property*), toplumsal mülkiyet (*communal ownership*) ya da insanlığın ortak egemenliği (*sovereignty of mankind*) anlamlarında da kullanılan bu terim klasik Roma hukuku içerisindeki *res communis* kavramının çağdaş bir yorumlanması olarak ortaya çıkmıştır ve ortak alanlar ve mallar, uluslararası alanlardan ulusal sınırlar içerisinde yer alan doğal ve kültürel kaynaklara doğru kaymıştır (Başlar, 1998: 38-39). Ortak miras ve ortak mal kavramlarının uygulanış biçimleri birbirinden farklılıklar arz etmektedir.

³ Mevcut uluslararası hukuk metinlerinde insanlığın ortak mirası prensibinin içeriği tam olarak açıklanmasa da üzerinde uzlaşılan temel ilkelere göre ortak miras olarak belirlenen alanlara el konulamaz; ortak miras rejimine giren alanların ve kaynakların kullanımı uluslararası bir rejim tarafından yönetilir; ortak miras alanından ve kaynakların çıkarımından elde edilecek fayda eşit ve adil bir şekilde paylaşılır; ortak miras alanlarının ve kaynaklarının barışçıl kullanımı esas alınır; gelecek nesiller adına ortak miras alanlarının ve kaynaklarının korunması ve muhafaza edilmesi esastır (Başlar, 1998: xx-xxi; Kıvılcım, 2010: 2-3). İnsanlık ifadesi insanlar, bireyler, kültürler, devletler, sınıflar ve rejimleri içerecek şekilde kullanılmaktadır (Başlar, 1998: 73). Ortak miras kavramının tarihsel süreç içerisinde gelişimine bakıldığında insanlığın ortak çıkarlarının somutlaştığı bölgesel bir ifade ortaya çıkmakta ve ulus devletlerin bölgesel yargı yetkisinin ortadan kalktığı, tüm insanlığın yararı için söz konusu bölgeyi korumak adına bir yönetim mekanizması oluşturulduğu belirginleşmektedir (Kiss, 1985: 428).

“sömürülmesi”– uzayı yeniden bir rekabet ve çatışma alanına dönüŐtürmektedir. Bu çerçevede çalışma, uzayın insanlığın ortak çıkarı çerçevesinde kullanımına yönelik kuralları belirleyecek küresel bir rejimin oluŐturulmasının gerekli olduğunu savunmaktadır. Çalışmanın amacı, küresel bir norm olarak yönetişim mekanizmalarını da içeren yeni bir uzay rejiminin oluŐturulmasında “insanlığın ortak mirası” prensibinin nasıl bir rol oynayabileceğini tartıŐmaktır. Bu tartışma, inşacı Uluslararası ilişkiler teorisinin ulus tesicilik yaklaŐımı ve epistemik toplulukların rolü üzerindeki görüşleri temelinde Őekillendirilecektir. Uzay faaliyetlerinin tarihsel gelişimi ardından 21. yüzyılda uzayda değişen koŐullar ve yeni aktörlerin rolü dikkate alınarak, uzay faaliyetlerini düzenleyecek rejimin neden insanlığın ortak mirası prensibini dıŐlamaması gerektiği normatif bir perspektifle ele alınacaktır. Çalışmada devletlerle birlikte devlet dışı aktörlerin uzay faaliyetlerine odaklanılırken, uzayın askerileŐmesi ve bunun yaratabileceği küresel riskler, farklı bir çalışmanın konusunu oluŐturacak geniŐlikte olduğu için tartışma dışı bırakılmıŐtır.

1. İNŞACILIK TEORİSİNDE ULUSÖTESİCİLİK VE KÜRESEL YÖNETİŞİM TARTIŞMALARI

Nicholas Onuf’un 1989 yılında “*World of Our Making*” adlı eseriyle literatüre kazandırmıŐ olduğu inşacılık terimi ile Uluslararası ilişkiler çalıŐmalarında sosyal boyut önem kazanmaya başlamıştır. inşacılık, uluslararası gerçekliğin maddi dünyaya anlam veren bilişsel yapılar⁴ tarafından sosyal olarak inşa edildiğini belirtmekte (Adler, 1997: 319), sosyal alanın baŐkaları ile y r t len ilişkilere, dünya hakkında paylaşılan bilgilere ve çevrenin nasıl deneyimlendiğine bağlı olarak Őekillendiđini  ne sürmektedir (Ulbert, 2014: 248). inşacılığın temel varsayımı, toplum ve toplumsal aktörler arasındaki ilişki ve etkileŐime dayanmaktadır. inşacılığa göre Uluslararası ilişkiler; kolektif bilinç, ortak anlayıŐlar ve beklentiler,  znelerarası⁵ anlamlar, sosyal etkileşim ve pratikler ile bir varlık ve süreklilik kazanmaktadır. Uluslararası düzeyde kurumsallaŐan egemen kurallar, normlar, kimlikler ve söylemler ise Uluslararası ilişkilerin en temel unsurlarını oluŐurmaktadır (Küçük, 2015: 325).

⁴ Uluslararası sistemin yapısı hakkında Wendt’in kullandığı önerme inşacılığın bilişsel düzeye verdiği önemi gözler önüne sermektedir. Wendt, “Amerika Birleşik Devletleri için 500 adet İngiliz nükleer silahı Kuzey Kore’nin 5 adet nükleer silahından daha az tehlikelidir.” (1999: 25) ifadesiyle yapının materyalist yorumunu indirgemeci bulduğunu belirtmektedir. Wendt’e göre Soğuk Savaş, 40 yıl boyunca büyük güç iliŐkilerini yöneten ortak bilgi yapısıyken, taraflar bu temelde hareket etmeyi bıraktıklarında yapı da sona ermiŐtir (1995: 74). O halde yapıyı oluşturan ve sürekliliğini sağlayan, maddi unsurların yanında ortak bilgi paylaŐımıdır.

⁵  znelerarasıcılık (*intersubjectivity*), aktörlerin birbirleriyle etkileşim halinde olduğu durumu ifade etmektedir. Aktörler Őahsi düŐüncelerini kendi aralarında paylaŐarak kolektif bilgi oluŐumu sağlanmaktadır. Bu karŐılıklılık uluslararası yapıdaki deđiŐimi oluŐurmaktadır (Fierke, 2013: 192).

Ulus devletler arasındaki ilişkilerin anlamlandırılması ve açıklanması için sosyal olana önem veren inşacılar özellikle kimlik, kültür, norm ve kurum gibi kavramları ele alarak bu unsurlarla dış politika arasında ilişki kurmaya çalışmışlardır. Kimliklerin ve uluslararası toplumsal yapıların karşılıklı olarak inşa edildiği ve bu inşa sürecinde çıkar ve dış politikanın olduğunu iddia eden inşacılık, Neorealizmin ortaya atmıŐ olduğu yapı anlayışından farklı bir ereve sunmuŐtur⁶ (Wendt, 1995). Wendt'e göre (1987: 337); "insanlar ve örgütler, eylemleri içinde yaşadıkları toplumu yeniden üretmeye veya dönüŐtürmeye yardımcı olan amaçlı aktörlerdir". Toplum (yapı) ve özneler/aktörler (*agent/yapan/ajan/amil/fail*) karşılıklı etkileşim yoluyla birbirlerini oluŐtururken, aralarındaki karşılıklı bağımlılık öznelerin çıkar ve kimliklerinin de bu süreçte inşa edilmesini sağlamaktadır (Wendt, 1987: 338-339). Onuf'a göre (1998: 59) ise; kurallar, benzer davranış kalıplarında ya da karŐılaŐabilecekleri benzer durumlarda öznelerin "ne yapmaları gerektiğini" söyleyen düzenlemelerdir ve uyulmadıkları takdirde beraberinde baŐka sosyal düzenlemeleri getirmektedir. Böylelikle sosyal kurallar aracılığıyla insanlar ve toplumun birbirlerini oluŐturma süreci de devam etmektedir. Bu çerçevede normlar, özneleri oluşturmakta ve onların çıkarlarını anlamalarını sağlamaktadırlar (Checkel, 1998: 326). Kurallar ve ortaya çıkan davranış biçimleri, öznelerin niyetlerine uygun istikrarlı bir model olan kurumların ortaya çıkmasını sağlamakta; kurumlar, bünyesinde barındırdığı kurallar ve uygulamalar ile özneleri oluşturmakta ve onların rasyonel hareket etmelerine  n ayak olmaktadır (Onuf, 1998: 61). Bu bağlamda yapı konumundaki kurumlar ile özneler arasındaki karşılıklı inşa süreci belirginleşmektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası yapıda meydana gelen değişimler, devlet dışı aktörlerin rollerinin belirginleŐmesi, insan hakları, evre gibi alt çalışma alanlarının ön plana çıkması ve kurumsal çalıŐmaların artması sonucu inşacı perspektif daha fazla kullanılır hale gelmiş ve ana akım yaklaşımların ele almadığı geliŐmeleri açıklamak için daha uygun bir ereve sunmuŐtur. Dünya politikasında yeniden ortaya çıkan normatif ve kurumsal yapıların anlaşılması için çaba harcayan inşacılar; uluslararası toplumun, devletlerin kimlikleri⁷ üzerinde de dönüşüme yol açabileceğinden

⁶ inşacılık teorisi, sosyal dünyayı öznelerarası bir boyutta ele alırken, yapan ve yapının birbirlerini karşılıklı oluŐturduklarını ve yapanların çıkar ve kimliklerinin bu süreçte meydana geldiğini belirtmektedir. Wendt'e göre (1995: 72), bir yapının özneyi/akt r r  yani yapanı oluŐturabilmesi için o akt r r n yapının özellikleri ile oluşması ve onun yokluğunda da var olmaması gerekmektedir.

⁷ Kimlik konusuna ayrı bir önem atfeden inşacılar için kimlikler öznelerin algılarını Őekillendirerek davranışlarını etkilemektedir. Kendini fakir ve güçsüz olarak nitelendiren ülkeler dünyayı kendilerini zengin ve g tl  olarak niteleyenlerden farklı algılayarak çıkarlarını belirleme eğilimine girmektedirler (Mansbach ve Taylor, 2018: 76).

bahsetmektedirler (Wendt, 1996: 47). Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle sayıları hızla artan uluslararası örgütlere üye olan devletler hem stratejik avantajlarını arttırmışlardır hem de uluslararası kurumlara üye olmanın neticesinde devletlerin sahip olduğu kimlikler ve çıkarlar dönüşüme uğramıştır (Wendt, 1992: 394). Ulus devlet güvenliği ise ortaya çıkan yeni örgütler etrafında kümelenen devlet sayısının artmasıyla zamanla bölgesel ve küresel güvenlik formuna bürünmüştür.

İnşacılar göre; normlar, kurumlar, içsel ve uluslararası kültürel özellikler devletlerin güvenlik çıkarlarını etkilemektedir ve bu durum karşılıklı olarak inşa edilme süreci ile meydana gelmektedir (Jepperson, vd., 1994: 8). Normların, aktörlerin kimliklerini oluşturarak onların davranışlarını belirleme ve şekillendirmedeki rolüne odaklanan İnşacılar, yerindelik/uygunluk mantığı⁸ ile hareket etmektedirler (Phillips, 2007: 63). Normlara ve prosedürlere uygunluk, aktör davranışları üzerindeki en belirleyici etken olmakla birlikte aktör kimliğinin de şekillenmesine yardımcı olmaktadır. Sosyal varlıklar olarak ele alınan bireyler ya da devletler, onların kim olduklarını ve onlar için mevcut olasılıkları şekillendiren normatif bağlamdan ayrı düşünülemez ve bu durum İnşacılığın bütünleştirici bir ontoloji benimsemesine de yardımcı olur⁹ (Fierke, 2013: 190). İnşacılığın yapı kavramına bakış açısı, sonuç odaklılık yerine uygunluk mantığı ile hareket etmesi, kurallar, normlar ve kurumlara önem vermesi nedeniyle ontolojik olarak sosyal boyuta olan ilgisinin önünü açmış ve bütünleştirici bir ontolojiyle hareket edilmesini sağlamıştır. İnşacılığın uluslararası siyasette kimlik, norm ve kültüre yapmış olduğu vurgu, özellikle 11 Eylül Terör Saldırılarından sonra onun önemini arttırmıştır (Phillips, 2007: 66). Mevcut gelişmelere eleştirel teorilerin çözüm oluşturamaması ve rasyonalist teorilerin de açıklama getiremeyişi sonucu rasyonalist ve post-yapısalcı yaklaşımların ortasında bir sentez oluşturulmuştur (Fierke, 2013: 193). Liberalizm ve Realizm gibi rasyonalist yaklaşımlar ile post-modern, post-yapısalcı ve eleştirel teori gibi yorumsamacı yaklaşımlar arasında bir orta yol görevi gören İnşacılık¹⁰ (Adler, 1997: 319); Uluslararası İlişkiler disiplini

⁸ İnşacıların aksine ana akım Uluslararası İlişkiler teorilerine göre aktörler çıkarlarını maksimize edebilmek adına rasyonel seçim mantığı ile hareket etmektedirler (Cox ve Campanaro, 2016: 145).

⁹ Rasyonalizme getirmiş oldukları eleştirilerle İnşacılar, ana akım Uluslararası İlişkiler teorileri ile aralarındaki ontolojik farklılıkları ortaya koymaktadırlar. Uluslararası İlişkilerin rasyonalist teorilerinin temel analiz birimi birey (insan veya devlet) olduğu için bireyci bir ontolojiye sahiptir (Fierke, 2013: 190). Devleti merkezine alan ve onun çıkarlarını maksimize etmeye çalışan Neorealizm gibi rasyonalist teoriler, devlete bireymiş gibi davranarak onun bireyci bir ontolojiyle anılmasına yol açmıştır (Waltz, 2001). İnşacı teori ise bu bireyci ontolojiyi eleştirerek, sosyal bir ontoloji benimsemeye çalışmaktadır.

¹⁰ Onuf'a göre (1998: 58) İnşacılık, birbiriyle ilgisiz gibi görünen konular arasında ilişki kurarak teorileştirmeye çalışmaktadır. Bu çaba İnşacılığın rasyonalist ve post-yapısalcı yaklaşımlar

içerisindeki birtakım temel konulara sosyolojiyi ve felsefeyi kullanarak yaklaşmaktadır. Bu bağlamda inşacılık; anarşi,¹¹ güç dengesi¹², devlet çıkarları ve kimlikleri arasındaki ilişkiler¹³, güç kavramının ve dünya siyasetindeki değişimlerin¹⁴ açıklanması gibi konularda alternatif bakış açıları geliştirmiştir (Hopf, 1998: 172).

Egemen ulus devletlerin doğuşunu simgeleyen 1648 Vestfalya Barış Antlaşmaları ile devletlere kendi kaderini tayin hakkı ve müdahale etmeme prensibi tanınırken ulus devletler en üst yönetim otoritesi olarak kabul edilmiştir (Krasner, 1999: 20-21). Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde hükümet dışı örgütler, sivil toplum kuruluşları ve çok uluslu şirketlerin artan rolleri, yaşanan politik ve askeri gelişmeler, küresel ısınma ve terörizm gibi tüm ulus devletleri etkileyen konularda kolektif karar alma ihtiyacı klasik egemenlik ve yönetim anlayışının sorgulanmaya başlanmasına ve küresel yönetim¹⁵ tartışmalarının

arasında -rasyonalist teorilerin epistemolojisinden, eleştirel teorilerin ontolojisinden yararlanan-bir sentez olarak değerlendirilmesini sağlamıştır (Fierke, 2013: 193).

¹¹ İnşacı teorinin anarşi anlayışı, Neorealist ve Neoliberallerin uluslararası anarşi anlayışından farklılık göstermektedir ve anarşinin uluslararası yaşamı şekillendirip, dünya siyasetinin farklı modellere evrilmesine yol açtığı şeklinde benimsenmesi ile sonuçlanmaktadır (Hurd, 2008: 304). Wendt, "*Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics*" adlı eserinde inşacı sosyal teorinin, insanların ve diğer tüm aktörlerin nesnelere onlarda ifade ettiği anlam dahilinde nesnelere karşı hareket ettiğini belirtmektedir (1992: 396) ve anarşinin devletlerin anlamlandırdığı şey olduğunu ifade etmektedir (1992: 395). Wendt, kimliklerin ve çıkarların yapısının anarşiyi açıklamadaki rolüne değinmekte (1992: 407) ve güç politikalarının anarşi altında sosyal olarak nasıl inşa edildiğine odaklanmaktadır (1992: 395). Wendt, uluslararası sistemde bulunan devletler hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlayacak birtakım anarşi türleri öne sürmüştür. Anarşinin, sistemdeki rollere bağlı olarak (düşman, dost ve rakip) makro düzeyde en az üç türü bulunmaktadır ve bunlar Hobbesçu, Lockeçu ve Kantçı olarak nitelendirilmektedir (Wendt, 1999: 247).

¹² Örneğin; kuralların kurum oluşturduğunu ve kurumun da birçok farklı kural meydana getirdiğini ifade eden Onuf, uluslararası ilişkilerde güç dengesi kurumuna atıfta bulunarak; bu kurumun birçok eğitici kuraldan oluştuğunu ve devletlere uluslararası sistemde nasıl davranmaları gerektiğini anlattığını belirtmektedir (1998: 70).

¹³ İnşacılık teorisine göre kimlik, devletlerin dış politikalarını anlamak için elzem olan kavramlardan biridir. Devletlerin sahip oldukları kimlikler, onların kim olduklarını belirlemekte ve dış politikada alacakları kararları ve eylemleri etkilemektedir (Wendt, 1994: 385). İnşacılığa göre ilk olarak devletler kimliklerini belirlemekte, sonrasında o kimliklere uygun çıkarlarını oluşturmakta ve son olarak o çıkarlara uygun bir dış politika üretmektedirler (Demirtaş, 2014: 113). Realistlerin ortaya koymuş olduğu, devletlerin ulusal çıkarlara göre hareket ettiği önermesine İnşacılar karşı çıkarak ulusal çıkarların belirlenmesinde devletin kendisini nasıl tanımladığının önemli olduğunu ifade etmektedirler (Wendt, 1994: 384).

¹⁴ İnşacılar tek bir nesnel ve değişmez uluslararası ilişkiler gerçeği olmadığını belirterek değişimin toplumsal ve kültürel dinamiklerini ortaya çıkarmaya çalışmışlardır (Küçük, 2015: 326). Uluslararası ilişkilerde değişim yaşanabileceği gerçeğine odaklanarak, bu değişimin analizini yapmaktadırlar.

¹⁵ Yönetişim, sözlük anlamıyla bir devleti, örgütü veya benzerlerini yönetme eylemi ve tarzı olarak nitelendirilmektedir (Oxford Dictionary, tarihsiz). Yönetişim bir oluşuma işaret etmemekte, devlet ve bireyler gibi aktörlerin davranışlarını yönlendiren kuralların, kurumların ve yerleşik uygulamaların bütünü olarak ifade edilmektedir (Tepper, 2016: 2). Küresel yönetim ise,

doğmasına neden olmuştur. Bu süreçte artan ulusötesi etkileşimler küresel sistem yapısının da dönüşümünü şekillendirmeye başlamıştır (Risse-Kappen, 1995: 3). Küresel yönetim tartışmaları, rejim teorileri bağlamında İnşacılığın ulusötesici yaklaşımıyla kesişmektedir (Checkel, 1998: 329). Ulusötesicilik yaklaşımına göre uluslararası kurumlar, küresel toplumsal hareketler ve hükümet dışı örgütler yeni bir küresel alan oluşturmaktadır; küresel yönetim ise bu yeni aktörlerin siyasal alanı etkilemeye çalıştığı bir yönetim biçimidir (Sinclair, 2016: 55). 20. yüzyılın sonunda dünya siyasetinde yaşanan değişimler, pek çok hükümet dışı aktörün devletlerle ve uluslararası örgütlerle etkileşimini arttırmış, bu etkileşimlerin oluşturduğu ulusötesi ağlar uluslararası politikada giderek daha önemli hale gelmiştir (Keck and Sikkink, 1998: 10). Tüm insanlığı ilgilendiren iklim değişikliği, küresel adaletsizlik ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi meselelerde ulusötesi ittifak ağları¹⁶ aracılığıyla birbirleriyle etkileşim halinde olan küresel sivil toplum örgütleri gibi yapılanmalar, oluşturdukları normlara devletlerin uyum sağlaması için baskı oluşturabilmekte ve ulus devletler de uluslararası saygınlık kazanmak adına genellikle bu normlara uymaya istekli görünmektedirler (Sinclair, 2016: 55). Uzmanlar ve bilim insanlarından oluşan ulusötesi bir ağ olan ‘epistemik topluluklar’, nedensel fikirleri ile uluslararası politikayı etkilemeye çalışmakta ve küresel yönetim noktasında giderek önemlerini arttırmaktadırlar (Keck and Sikkink, 1998: 10).

Epistemik topluluklar, kendi uzmanlık alanları dahilinde yürütülebilecek politikalar sunan genellikle ulusötesi uzmanların oluşturduğu ağları ifade etmek için kullanılmaktadır (Haas, 2001: 11579). Haas (1992b: 3), epistemik toplulukların ortak normatif ve ilkeli inançlara, aralarında neden-sonuç ilişkisi kurabildikleri ortak değerlere, uzmanlık alanındaki bilgileri tartmak ve doğrulamak için öznelerarası geçerliliği olan kriterlere ve mesleki yeterliliklerinin yönlendirdiği ölçüde insan refahını arttıracak ortak bir politika girişimine sahip olmaları gerektiğine odaklanmaktadır. İnşacı teorinin temelinde yer alan “yerindelik/uygunluk mantığının” oluşmasında epistemik topluluklar yardımcı olmaktadır ve öznelerin davranış kalıplarının şekillenmesi amacı ile hareket

tek bir hükümet tarafından yönetilmeyen uluslararası arenada vatandaşlar, hükümetlerarası örgütler ya da sivil toplum örgütleri, piyasalar ve devletler arasındaki sınır ötesi ilişkileri tanımlayan, oluşturan ve arabuluculuk yapan kanunların, normların, politikaların ve kurumların toplamı olarak değerlendirilmektedir (Weiss ve Thakur, 2010: 6). Küresel yönetimin resmi bir kurum ya da kurallar dizisini ifade etmediği düşünüldüğünde; BM sistemi, ulusal hükümetler, uluslararası hukuk, uluslararası kuruluşlar (STK’lar ya da hükümetlerarası örgütler) ve daha fazla aktörün dahil olduğu bir yönetme eğilimi olarak düşünülebilmektedir (Tepper, 2016: 3).

¹⁶ İnşacılık teorisi ulusötesi ittifak ağları kapsamında özellikle ulusötesi savunuculuk ağları (*transnational advocacy network*) konusuna önem vermektedir. Ulusötesi savunuculuk ağları, ilkeli fikirleri ve değerleri motivasyonlarının merkezine koyan, ulusötesinde ve yurt içinde de önemli rolleri olan aktivist ağlarını kapsamaktadır (Keck and Sikkink, 1998: 10). İnsan ve hayvan hakları savunucuları, çevre aktivistleri bu bağlamda değerlendirilebilir.

etmektedirler. Siyasi karar alıcıları etkilemeye çalışan epistemik toplulukların bilimsel bilgidен yararlanmalarından ötürü tarafsız kabul edilmeleri, onların meşruluğunu da artırmaktadır (Haas, 2001: 11581).

Rejim teorileri üzerinde çalışan uzmanlar, epistemik toplulukların ve ulusötesi politik ağların rollerini incelerken inşacı bakış açısına yaklaşarak; rejim normlarının bilişsel etkileri üzerinde durmaktadırlar (Checkel, 1998: 329). Bilişsel yapılara önem veren inşacılar fikirler, değerler ve teknik anlayışın siyaset bilimi üzerindeki etkisini ortaya koyarak, epistemik topluluk olarak adlandırılan bu aktörün devletin davranış kalıplarındaki rolüne odaklanmışlardır. Epistemik topluluklar sahip oldukları bilgi birikimiyle devletlerin çıkarlarının şekillenmesinde de rol oynayabilmektedir (Haas, 1992b: 2); ancak toplumları kontrol etme eğiliminde olmayıp yalnızca uluslararası problemlere odaklanmaktadırlar (Adler ve Haas, 1992: 371). Bu topluluğun üyeleri sahip oldukları bilgilerin sonucunda hangi eylemlerin insanlığın refahına fayda sağlayacağına dair 'ortak normatif inançlar' kümesini paylaşırlar ve kendi aralarında vardıkları uzlaşma ile ortaya çıkan ortak politikaların yürütülmesini amaçlarlar (Haas, 2001: 11579-11580). Haas (1992b: 2), bilgi temelli uzmanlar olan epistemik toplulukların kolektif tartışmalarda neden-sonuç ilişkisi dahilinde belirli politikalar üreterek devletlerin çıkarlarını belirlemede yardımcı olduklarını dile getirmekte ve bilgi üzerindeki kontrolün, gücün önemli bir boyutunu oluşturduğunu ifade etmektedir.¹⁷ Belli bir konuda uzmanlaşmış bu kişilerin oluşturduğu ağ, yeni davranış kalıplarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Haas, 1992b: 3). Bu sebeple bilgiye ve bilgi üzerindeki kontrole sahip olmak uluslararası politikadaki davranışları etkileme kapasitesinin artması anlamına gelmektedir.¹⁸ Epistemik topluluklar sahip oldukları bilgi ile uluslararası politikada uygulanacak davranış kurallarının yeniden inşası sürecine yardım etmektedirler.

Davranış kurallarının inşası sürecinde fikirler ve normlar ön plana çıkmaktadır ve inşacılar bunların nasıl evrildiğini (örneğin köleliğe olan bakışın değişmesi gibi), aktörlerin kimliklerini nasıl kazandıklarını ve kimliklerin aktörlerin çıkarlarını belirlemelerinde nasıl etkili olduğuna yönelik sorular sormaktadırlar (Mansbach ve Taylor, 2018: 76). Küresel politikada baskın olan fikirler ve normlara bağlı olarak iş birliği faaliyetlerine giren özneler, uluslararası kuruluşlar ve örgütlerin içerisinde de bu fikirlere bağlı olarak bulunabilmektedir

¹⁷ Wendt sosyal yapıların bilgi paylaşımı, maddi kaynaklar ve deneyimler olmak 3 temel faktör ile belirlendiğini ifade etmektedir (1995: 73). Bilginin, anlayışların ve beklentilerin paylaşımı ile aktörler arasındaki ilişkiler işbirlikçi ya da çatışmacı olabilmektedir (Wendt, 1995: 73).

¹⁸ Örneğin nükleer silahların yaratacağı yıkım ya da ozon tabakasının delinmesi sonucu oluşacak çevresel bozulmaları tespit eden uzmanlar politika yapımcılarının davranışlarını etkileyerek küresel normların oluşumunu hızlandırmaktadır (Haas, 1992a: 187).

(Mansbach ve Taylor, 2018: 85-86). Epistemik toplulukların aracılık ettiği uluslararası iş birlikleri yoluyla devletler kolektif davranış kalıpları içerisinde bulunabilmektedirler (Haas, 2001: 11579). Demokratik toplumlarda daha fazla gelişme imkânı bulan epistemik toplulukların oluşturmuş olduğu politika ağları aracılığıyla her farklı konu için farklı rejimler yaratılabilir; ancak bunların birbirlerine eklememesi yine bilişsel yapılar sayesinde mümkün olabilmektedir (Haas, 2001: 11581). Ekoloji, mühendislik ve ekonomi gibi uzmanlık gerektiren alanlarda epistemik toplulukların öncülük ettiği ulusötesi politik bağlar kurulmuş ve bu bağlar ulus devletlerin kolektif davranış kalıpları üretmelerine yardımcı olmuştur. Uluslararası politik ekonomi ve çevre koruma politikalarının oluşmasında etkili olan bilim insanları ve uzmanlar, bu alanlarda küresel rejimlerin yaratılmasına öncülük etmişler, dış politika kararlarının şekillenmesinde de rol oynamışlardır (Barkdull ve Harris, 2002: 66, 74).

Öte yandan ulusötesicilikte, devletlerin sadece maddi amaçlarla hareket etmedikleri aynı zamanda saygınlık kazanmak gibi gayelerinin olduğu ve değişimin aşağıdan yukarıya doğru işler olması için yaşamsal ve sorgulanamaz 'küresel kurucu normların' gerektiği de ifade edilmektedir (Sinclair, 2016: 59-61). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir dizi bilimsel toplantı sonrasında 'insanlığın ortak mirası' prensibinin Antarktika ve derin deniz yatakları için küresel bir norm haline gelmesi bu çerçevede değerlendirilebilir. İnsanlığın ortak mirası prensibi Antarktika için sorgulanamaz ve yaşamsal bir boyut kazanarak küresel kurucu bir norm haline gelmiştir. Epistemik topluluğun Antarktika örneğinde olduğu gibi uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri konusunda da insanlığın ortak mirası prensibini küresel bir norm olarak tanımlama çabası sonraki alt başlıklarda ele alınacaktır.

2. "UZAY ÇAĞI" VE UZAYIN YASAL STATÜSÜNÜN BELİRSİZLİĞİ

Soğuk Savaş döneminde ön plana çıkan rekabet hali teknolojik gelişmeyi hızlandırmış, insanlığın gezegen dışına adım atmasını sağlamıştır. Bu dönemde uzay faaliyetleri bilgi edinme, bilimsel, ticari ve askeri amaçlar olmak üzere dört önemli kategoriye ayrılabilirken, aynı zamanda ulus devletlerin prestij sağlama amaçları arasında da değerlendirilmiştir (Christol, 1964: 528). Özellikle Soğuk Savaş dönemi boyunca iki süper güç arasındaki uzay rekabeti bir prestij meselesi haline gelmiş, aralarındaki uzay yarışı öncü olma ve gelişmişlik düzeyini gösterme bağlamında da değerlendirilmiştir (Johnson, 2018: 8). İlk uydunun yörüngeye yerleşmesi, insanlık için pek çok ilkin yaşandığı bir sürecin başlangıcı olmuştur. Bu çerçevede uzay faaliyetlerinin tarihsel gelişimi, insanlığın ortak mirası prensibinin nasıl uzaya yansıtıldığı ve uzaya ilişkin uluslararası hukuki düzenlemelerdeki belirsizlik aşağıda incelenecektir.

Uzay Faaliyetleri ve İnsanlığın Ortak Mirası Normu

Uzay'da yolculuk yapma ve uzay teknolojilerini modernleŐtirme fikri 19. yüzyılın sonlarına kadar geri gitse de uzaya çıkmayı sağlayan roket teknolojisinin temeli 13. yüzyılda Çinlilerin barutu fiŐeklerde kullanmaya baŐlamasına dayandırılabilir. 15. yüzyılda Wan-Hoo isimli bir Çinli yetkilinin roket benzeri fiŐeklerle Ay'a uçmaya çalıştığı kayıtlara geçmiŐtir (Mayer, 2011: 20). Uzay araştırmalarının öncülerinden kabul edilen Rus bilim insanı Konstantin Tsiolkovsky, 1903 yılında yayınladığı "*Exploration of Cosmic Space with Reactive Devices*" adlı eseri ile uzayda seyrüsefer ile ilgili ilkeleri ortaya koymuŐtur (Reynolds ve Merges, 1997: 1). Buna karşın devletler gelişen roket teknolojisini, düşman orduların kaybını artıracak ve savaŐın kaderini belirleyecek bir silah olarak kullanmaya ağırlık vermiŐtir (Mayer, 2011: 21).

Sıvı yakıtlı roketlerin savaş aracı olmanın ötesinde uzay yolculuklarında kullanılabilen fikri 20. yüzyılın baŐlarında yaygınlaŐmaya başlamıştır. Amerikalı bilim insanı Robert Goddard'ın 1919 yılında yayınladığı "*A Method of Reaching Extreme Altitudes*" adlı eseri ile sıvı yakıtlı roketleri geliŐtirmenin yolları ele alınmış ve bu fikirleriyle Alman mühendislere de ilham vermiŐtir (Reynolds ve Merges, 1997: 2). Özellikle Nazi yönetimi, füze çalıŐmalarını hızlandırmış ve bu süreç Wernher von Braun ve ekibinin V-2 Balistik f zelerini¹⁹ geliŐtirmesiyle sonuçlanmıŐtır (Mayer, 2011: 22). Roketlerle uzaya insan taŐıma, roketlerin ve füzelerin silah olarak kullanılması konularında çalışmalar yürüten bu ekip, ikinci Dünya Savaşı sırasında Alman ordusuna roketler konusunda hizmet vermiŐ, savaş sonrası ise ABD, SSCB ve Birleşik Krallık gibi Ükelere g c ederek uzay teknolojilerini geliştirmeye devam etmiŐlerdir (Reynolds ve Merges, 1997: 4; Mayer, 2011: 22).

Soğuk Savaş döneminde uzay yarıŐını hızlandıracak ilk ve en önemli adım yapay uyduların yörüngeye yerleŐtirilmesidir. "Uyduların Babası" olarak adlandırılan Arthur C. Clarke (Pelton, 1998: 1), 1945 tarihinde yayınladığı bir makale ile yeryüzüne yerleŐtirilecek uydularla iletişim kurulabileceğini ispatlamaya çalıŐmıŐ ve iletişim uydularının mucidi kabul edilmiştir (1945: 305-308). 1957 tarihinde Sputnik I'in yörüngeye yerleşmesi, "Uzay  ağı"nın başlangıcı olarak kabul edilmiştir (UN Office for Outer Space Affairs, COPUOS History, tarihsiz). Ardından uyduların yapımı endüstrileŐmeye başlamış ve uzayın insanlık yararına sivil amaçlarla kullanılabilen düşüncesi yanında askeri amaçlar da ağırlık kazanmıştır. RAND Őirketi uyduların istihbarat toplama gibi askeri amaçlar için kullanılmasına dair çalışmalar yürütmeye

¹⁹ V-2 roketleri dış uzaya çıkan insan yapımı ilk yapay nesnelere (NASA, 2020a: 6).

başlamıştır (Reynolds ve Merges, 1997: 4). Öte yandan yeryüzündeki askeri rekabetin, özellikle nükleer savaş riskinin yıkıcılığına dikkat çeken bilim insanlarının ortak çabası²⁰, uluslararası deniz yatağının, Antarktika'nın ve uzayın "insanlığın ortak mirası" temelinde uluslararası rejimler çerçevesinde düzenlenmesinin önünü açmıştır.

Uzayın, derin deniz yataklarının ve Antarktika'nın insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmesi fikri, 1957-58 yılları arasında gerçekleşen Uluslararası Jeofizik Yılı'na (*International Geophysical Year*, IGY) dayanmaktadır. Politik rekabetin gölgesinde sürdürülmeye çalışılan IGY faaliyetleri çerçevesinde alınan kararlar, bilimsel amaçların ve ilerlemenin devletlerin egemenlik iddialarının ve askeri, ekonomik, politik çıkarlarının üstünde görüldüğünü ortaya koymaktadır (Korsmo, 2007: 1315). Epistemik topluluk olarak değerlendirilebilecek IGY'nin yürüttüğü çalışmalar, siyasi rekabetten uzak ve eşitlikçi bir anlayışla bilimsel bir tartışma ortamı yaratmış, daha sonra hukuki metinlere yansiyacak insanlığın ortak mirası prensibi bu ortamda gelişmiştir. İnsanlığın ortak mirası prensibi ilk olarak 1959 Antarktika Antlaşması'nda yer almış, Antarktika'nın askeri faaliyetlerden arındırılması ve sadece bilimsel amaçlar için kullanımı garanti altına alınmıştır. Bu bağlamda insanlığın ortak mirası prensibi küresel bir norm olarak kabul edilmiş ve Antarktika Kıtası özelinde oluşturulan bu uluslararası rejim, Soğuk Savaş dönemi uluslararası sistem yapısını sınırlı da olsa küresel yönetişime doğru ilerletmiştir.

Uluslararası Jeofizik Yılı içerisinde yürütülen faaliyetler Antarktika ile sınırlı kalmamış, uzay araştırmalarının yürütülmesini kolaylaştıracak Uzay Araştırmaları Komitesi'nin, okyanusların ve derin denizlerin araştırılmasına hız verecek Okyanus Araştırmaları Bilimsel Komitesi'nin kurulmalarına da öncülük etmiştir (Korsmo, 2007: 1316). 1974 yılında gelişmekte olan ülkelerin Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde kabul ettirdiği Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (*New International Economic Order*, NIEO)²¹ Deklarasyonunun yaratmış olduğu

²⁰ 1955 yılında aralarında Bertrand Russell ve Albert Einstein'ın da bulunduğu bilim insanları, bilimin politikaya ve barışa katkısına dikkat çeken bir manifesto yayımlamıştır. Bu çağrı Pugwash Bilim ve Dünya İlişkileri Konferanslar serisinin başlamasını sağlamıştır. Bu girişim Soğuk Savaş döneminde farklı bloklardan bilim insanlarını bir araya getirmiş, özellikle nükleer silahların azaltılması çabaları bilim diplomasisinin gelişmesi yönünde önemli rol oynamıştır (The Bulletin of the Atomic Scientists, 2021).

²¹ 1974 yılında BM bünyesinde kabul edilen Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen Deklarasyonu'na göre, dünya toplumunun karşı karşıya geldiği en önemli ekonomik sorunların çözümü için tüm halkların ekonomik gelişimi ve sosyal ilerlemesi desteklenmelidir (Declaration on the Establishment of a New International Economic Order, 1974). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılmasını hedefleyen bu deklarasyonda, teknolojik ilerlemenin yaratmış olduğu faydaların tüm uluslararası topluma paylaşılması gerekliliği ve bu sayede küresel kalkınmanın sağlanabileceği üzerinde durulmaktadır (Madde 5). Deklarasyonda, devletlerin egemen eşitliği prensibi altında hakkaniyetli bir şekilde yürütülecek

birtakım normatif değerleri de ihtiva eden 1982 tarihli BMDHS, derin deniz yataklarının insanlığın ortak mirası olduğunu onaylayarak bu ilkenin küresel bir norm olarak görülmesinde köşe taşlarından birini oluşturmuştur. Antarktika Antlaşması ve BMDHS arasında yaratılmaya çalışılan uluslararası uzay hukuku enstrümanları da insanlığın ortak mirası prensibinin dikkat çekici metinlerinden olmuştur. Buna karşın uzayda insanlığın ortak mirası prensibinin nasıl işleyeceği belirsizdir.

Uzayın Yasal Statüsünün Belirsizliği

Uzay yarışının hız kazanması ile birlikte devletler uzay faaliyetlerini kurumsallaştırırken, BM bünyesinde de uluslararası uzay hukukuna ilişkin düzenlemelere ağırlık verilmiştir. 1958 yılında Amerikan Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi'nin (*National Aeronautics and Space Administration, NASA*) kuruluşu (Dick, 2008) ile ABD'nin uzay faaliyetlerini ulusal düzeyde sivil havacılık programı çerçevesinde kurumsallaştırması, diğer ulus devletlerin uzay politikalarına da örnek olmuştur. SSCB ise, kurumsallaşma yerine uzay faaliyetlerini spesifik programlar şeklinde Sovyet bürokrasisi içinde yürütmüş, askeri ve sivil faaliyetler arasında ayırım gözetilmemiştir. (Tarasenko, 1994: 342; US Congress, 1985: 8). Bunun yanında iki süper gücün uzay yarışı içinde uzayın askerileşmesinin yaratabileceği riskler ve bundan duyulan endişe, uzay hukukunun gelişimine zemin oluşturmuştur.

BM Genel Kurulu'nda 13 Aralık 1958 tarihinde alınan 1348 sayılı karar, uzayla ilgili ilk uluslararası karardır (UN Office for Outer Space Affairs, 1958). Bağlayıcılığı sınırlı olsa da uzayın insanlığın ortak çıkarı olduğunu kabul ederek, sadece barışçıl amaçlarla kullanımına vurgu yapmaktadır. BM'yi uzay konusunda tüm insanlık adına hareket edecek en etkili kurum olarak konumlandıran bu karar aynı zamanda "Birleşmiş Milletler Uzayın Barışçıl Amaçla Kullanılması Ad Hoc Komitesi" kurulmasını öngörmekte (Madde 1) ve IGY'ye atıfta bulunarak bilimsel iş birliğinin uluslararası barış ve kalkınmaya yardımda bulunacağına dikkat çekmektedir (Madde 1(b[i])). Kararın IGY'ye yapmış olduğu atıf ve uzayda barışçıl amaçlarla uluslararası iş birliğini teşvik edecek özel programların oluşturulması gerekliliğine yapılan vurgu, onun epistemik özelliğini ortaya koymaktadır. Kararın Komite'nin kurulmasını öngörmesi bakımından bir kimlik inşasına da işaret etmesi ve oluşacak iş birliklerinin karşılıklı anlayışı pekiştirip, uluslararası sistemde dostluğu

uluslararası iş birliği ile tüm ülkelerin ortak çıkarları gözetilerek dünyanın ekonomik problemlerine çözüm bulunması ve gelişmekte olan ülkeler lehine teknoloji transferi sağlayarak kalkınmanın desteklenmesi yönünde hedefler belirlenmiştir (Madde 4). Deklarasyon, insan onuruna yakışır bir hayata ulaşmak için uygulanacak politikalarda BM'nin rolüne ayrı bir önem atfetmiştir (Madde 6).

geniŐleteceđi inancı, inşacılığın algıların ve değerlerin zamanla deđiŐeđine olan biŐsel savıyla da  rt mektedir.

2 Ocak 1959'da Luna I adlı Sovyet Roketi, Dünya yörüngesinden ayrılarak Güneş'in yörüngesine girmeyi baŐaran "ilk Kozmik Roket" unvanını almış ve Güneş r zg rlarının ilk doğrudan gözlemlerini ve ölümlerini sağlamayı baŐarmıŐtır (UN Office for Outer Space Affairs, History, tarihsiz). Yaşanan teknolojik gelişmeler daha fazla düzenleme gerektirmiŐ ve Ad Hoc Komite, 12 Aralık 1959 tarihli 1472 sayılı BM Genel Kurul Kararı ile Daim  Komite olarak adlandırılan "BM Dış Uzayın BarıŐıl Amaçlarla Kullanımı Komitesi"ne (*Committee on the Peaceful Uses of Outer Space*, COPUOS) dönüŐtürülmüŐtür. Bu karar içerisinde de uzayın keşfinin tüm insanlığın çıkarı için kullanılması gerektiğine dair atıflara yer verilmiŐ, uzay faaliyetlerinin hız kazanması adına bilimsel bilgi alıŐveriŐinin uluslararası iş birliği nezdinde yapılması ve ulusal uzay faaliyetlerinin desteklenmesi hedefleri dile getirilmiştir. COPUOS barış, güvenlik ve kalkınma amacıyla uzayın tüm insanlık adına yönetilmesinden sorumlu kılınırken (UN Office for Outer Space Affairs, Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, tarihsiz)²², uluslararası uzay rejiminin gelişiminde de  nc  rol oynamıştır (Erdem, 2014: 6). Ad Hoc Komite'nin Daim  Komite'ye dönüŐmesi süreci değişen algıların kimlik inŐasında oynadığı role örnek olarak gösterilebilmektedir.

SSCB'nin 12 Nisan 1961 tarihinde uzaya ilk insanı -Yuri Gagarin- göndermesi ve yörüngede tam tur atmasını sağlaması ise yeni bir dönemi baŐlatmıŐtır. ABD BaŐkanı John F. Kennedy, 25 Eylül 1961'de BM Genel Kurulu'nda yapmış olduğu konuŐmada Sovyet kozmonotlarını tebrik ederken, dünya için yaratılan hukukun, insanlığın yeni mek nı olan uzaya doğru geniŐletilmesinin gerekliliğini dile getirmiştir (Kennedy, 1961).²³ Soğuk Savaş döneminin süper g  lerinden biri olan ABD'nin uzay hakkındaki bu fikirleri uzay hukuku inŐasında öznelerarası yapıya da vurgu yapmakta ve uluslararası hukukun uzaya yansımalarını öngörmektedir. Böylelikle politik söylemler, rekabet

²² Uzayın barıŐıl amaçla kullanımı için uluslararası iş birliğini teşvik etmek, BM'nin uzay ile ilgili faaliyetlerini inceleyip uzay araştırma programlarını desteklemek ve uzayın keŐfinden kaynaklanan yasal sorunları incelemek görevleri arasında yer almıŐtır. 1961 yılında kurulan Hukuk Alt Komitesi ve Bilim ve Teknoloji Alt Komitesi, uzay araŐtırmalarında uluslararası iş birliği ve küresel kalkınma hedeflerine ulaşmak için uzay teknolojilerinin kullanımının tartıŐıldıđı küresel bir platform sunmuŐtur (UN Office for Outer Space Affairs).

²³ John F. Kennedy (1961), uzayın emperyalist söylem olan egemen iddialar tarafından yönlendirilmemesi, uzayın silahlanmasının önlenerek savaş olasılıklarının bertaraf edilmesi ve uzay konusunda yaŐanacak her türlü bilimsel geliŐmenin insanlığın yararı için kullanılmasının gerekliliğinin altını çizmiŐtir. Uluslararası Uzay Hukuku'nun oluŐmaya başladığı dönemlerde ortaya konan insanlığın ortak mirası prensibi bu bağlamda ABD'nin güvenlik arayıŐlarının bir  z m  olarak da nitelendirilmiŐtir (Wolter, 2005: 88).

ve bilimsel faaliyetler etrafında şekillenmeye başlayan uzay faaliyetleri, yeni hukuki metinlerin yaratılmasına da zemin hazırlamıştır.

BM Genel Kurulu'nun 13 Aralık 1963 tarihli 1962 (XVIII) sayılı kararı ile "Devletlerin Uzayın Araştırılması ve Kullanımına Yönelik Faaliyetlerle İlgili Hukuki İlkeler Bildirgesi" kabul edilmiştir (Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, 1962). İlkeler Bildirgesi içerisinde de uzayın barışçıl amaçlarla tüm insanlığın yararı ve çıkarı için keşfinin ve kullanımın sürdürülmesi gerektiğine olan inanç dile getirilmiştir. Uzayın ve gök cisimlerinin doğrudan işgal veya egemenlik ilanı ile kimseye ait olamayacağı (Madde 3), devletlerin uzayın keşfi ve kullanımındaki faaliyetlerini uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve uluslararası iş birliğini teşvik etmek amacıyla BM Şartı ve diğer uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak gerçekleştireceği (Madde 4) karara bağlanmıştır. Bu bildirme aynı zamanda devletler yanında devlet dışı kuruluşların uzayda yürüteceği faaliyetlerde uluslararası hukuka uygun davranmalarında devletleri sorumlu tutmaktadır (Madde 5). Devletlerin ya da devlet dışı kuruluşların gerçekleştirdiği uzay faaliyetlerinden oluşacak zararın da yine ilgili devletin sorumluluğunda olduğu (Madde 8) ve astronotların, insanlığın uzaydaki elçileri olduğunun kabulü ile herhangi bir devletin topraklarına zorunlu iniş yapmaları durumunda o astronotların ilgili devlet tarafından korunması gerekliliği (Madde 9) de garanti altına alınmıştır. 1963 tarihli ilkeler Bildirgesi uluslararası hukuk bakımından bağlayıcı bir metin olmasa da gelecekte oluşturulacak olan bağlayıcı metinlerin temeli olarak kabul edilmiştir (Koroma, 2011: 3). Uzay hakkında oluşturulacak küresel bir normun altyapısını meydana getiren bu metinler, zaman içerisinde bağlayıcılığı olan metinlere dönüşmüştür.

Soğuk Savaş döneminin ideolojik rekabetinin COPUOS'da karar alınmasını zorlaştırmasını engellemek için kararların, konsensüs esasında alınmaya başlanması, uzay konusunda birçok hukuki metnin hazırlanmasını kolaylaştırmıştır (Erdem, 2014: 14). Komite'nin oluşturduğu ilk antlaşma 1967 tarihli "Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dahil, Uzayın Araştırılması ve Kullanılmasında Devletlerin Faaliyetlerini Yöneten İlkeler Hakkında Antlaşma" ya da bilinen adıyla Uzay Antlaşması'dır (Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies, 1967). Uzay Antlaşması uluslararası uzay hukukuna ilişkin temel çerçeveyi sağlamakta ve Ay'ın ve diğer gök cisimlerinin sahiplenilmemesi ilkesini belirginleştirmektedir (Koroma, 2011: 3). Antlaşma, uzayda egemenlik iddialarının kabul edilemeyeceğine; uzayın keşfinin ve kullanımının tüm insanlığın ortak çıkarı ve sadece barışçıl amaçlarla kullanılması

Şartına; uzayda iş birliğine ve uzayın silahsızlandırılmasına vurgu yapmaktadır. Antlaşma içinde “insanlığın ortak mirası” ibaresi bulunmasa da ihtiva ettiği maddelerle birlikte uzayın ortak miras değerlerine sahip olduğu dŐŐn leilmektedir.

1968 tarihli “Astronotların Kurtarılması, Astronotların ve Uzaya FırlatılmıŐ Olan Araçların Geri Verilmeleri Hakkında AnlaŐma”²⁴, 1972 tarihli “Uzay Cisimlerinin Verdiği Zarardan Dolayı Uluslararası Sorumluluk Hakkında Sözleşme”²⁵ ve 1976 tarihli “Uzaya Fırlatılan Araçların Tescili Hakkında Sözleşme”²⁶ de uzayın barıŐııl amaçlarla kullanımını desteklemektedir. Bu metinler ortak miras prensibine benzer düzenlemeler içerse de Antarktika Antlaşması’nın veya BMDHS’nin aksine uzayın insanlığın ortak mirası kabul edildiğine dair kesin ve açık bir hüküm barındırmamaktadırlar. Bununla birlikte 1979 tarihli “Ay ve Diğer Gök Cisimleri  zerinde Devletlerin Faaliyetlerini Düzenleyen AnlaŐma”²⁷ (Ay Anlaşması), insanlığın ortak mirası prensibinin uzaya ilk somut yansıması olacaktır.²⁸ AnlaŐma, Ay’ın ve onun doğal kaynaklarının insanlığın ortak mirası olduğunu kabul etmekte, Ay’ın, dış uzayın ve diğer gök cisimlerinin kullanımında barıŐııl amaçlarla ve insanlığın ortak mirası prensibi ile hareket edilmesine vurgu yapmaktadır.²⁹ 1984 tarihinde yürürlüğe giren Ay Anlaşması’na sadece 18 ülkenin taraf olması³⁰ (Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies, 1979) nedeniyle insanlığın ortak mirası ilkesi tartışmalı bir konumda kalmıştır.

²⁴ Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space, 1968.

²⁵ Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects, 1972.

²⁶ Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space, 1976.

²⁷ Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies, 1979. Belge kısaca Ay Anlaşması ya da Ay Antlaşması olarak kabul edilmektedir.

²⁸ 1969 yılında Apollo 11 uzay aracının Ay’a ilk iniŐi ve Neil Armstrong’un Ay’a ilk ayak basan insan olarak tarihe geçmesinin ardından (Office for Outer Space Affairs, 1969) yaşanan teknolojik gelişmeler ile insanlığın Ay’a ve diğer gök cisimlerine ulaŐabileceĐi ispatlanmış ve bu durumun yarattığı hukuki boŐluk tamamlanmaya çalışılmıştır. 1971 yılında SSCB ve Arjantin COPUOS’a Ay konusunda bir anlaŐmaya varılması konusunda öneri sunmuŐlardır (Guntrip, 2008: 396) ve COPUOS’un çalıŐmalarıyla birlikte 1979 yılında Ay Anlaşması oluşturulmuştur.

²⁹ Bu antlaşma ile Ay ve diğer gök cisimlerinde hiçbir devlet, devletlerarası organizasyon, hükümet dışı kuruluŐ ya da sivil birinin egemenlik hakkının olamayacağı ve bu alanlar hakkında verilecek olan kararların uluslararası bir rejim tarafından yönetileceği karara bağlanmaktadır (Madde 11).

³⁰ Ermenistan, Avustralya, Avusturya, Belçika, Őili, Kazakistan, Kuveyt, Lübnan, Meksika, Fas, Hollanda, Pakistan, Peru, Filipinler, Suudi Arabistan, Türkiye, Uruguay, Venezüella olmak üzere toplam 18 ülke bu anlaŐmaya taraftır (UN Treaty Collection, 2021). Ay Anlaşması’nın ortaya koymuş olduğu insanlığın ortak mirası prensibi gereğince, Ay ve diğer gök cisimlerinde bulunan kaynakların çıkarımı ve kullanımı uluslararası bir rejim tarafından yönetilmelidir. Böyle bir rejimin oluşması durumunda, gelişmiş ülkelerin birtakım haklardan feragat edeceği kesinleŐmekte ve sonuç olarak bu antlaŐmanın az sayıda ülke tarafından kabul edilmesinin nedeni anlaŐılmaktadır (Listner, 2011).

Antarktika Antlaşması ve BMDHS gibi insanlığın ortak mirası prensibini bağlayıcı hale getiren Ay Anlaşması'nın az sayıda ülke tarafından kabul edilmesi nedeniyle neredeyse başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra BM bünyesinde uzay hukuku kapsamında ‘‘yumuŐak hukuk’’ kurallarının geçerli olmaya başladığı bir döneme girilmiŐtir.³¹ Aralık 1962'de BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuŐmasında Perulu temsilcinin ‘‘Bilim bir kartal gibi uçarken, hukuk bir kaplumbağa gibi sürüklenir!’’ sözü, uzay hukukunun durumunu en iyi açıklayan anekdot olmuştur (Christol, 1964: 529). Uzay faaliyetleri hakkında uluslararası toplum, antlaşmalar gibi sert hukuk enstrümanları yerine kararlar, tavsiye niteliğindeki belgeler, kılavuzlar gibi yumuŐak hukuk kurallarına ağrılık vermeye başlamıştır (Koroma, 2011: 6). Buna karşın ne BM Genel Kurulu'nda alınan tavsiye niteliğindeki bağlayıcı olmayan kararlar ne de insanlığın ortak mirasına dair içerikler barındıran sert hukuk metinleri uzayın yönetiŐimi noktasında bir rejim  nerisi getirebilmiŐtir.

Uluslararası uzay hukuku metinlerinde ortaya konan insanlığın ortak mirası prensibinin klasik egemenlik anlayışının terk edilerek liberal egemenlikten kozmopolit egemenlik anlayıŐına doğru dönüŐümü simgelediği de iddia edilmektedir (Stuart, 2009: 15-16). Bunun yanında Wolter'e göre (2005: 89), ulus devletlerin uzayda kaynak sömürüsü bağlamında yaŐayabileceđi rekabet, Ay Anlaşması'nda açıkça ifade edilen insanlığın ortak mirası prensibinin geçerliliğini ve yapısal olarak kurucu rolünü dikkate almayı gerektirmektedir. Bu çerçevede gelişen teknoloji ile uzay faaliyetlerinin çeŐitlendiđi, uzayda çok aktörlü bir yapının ortaya çıktığı süreçte uzayda kaynak çıkarımı ve kullanımının yasal altyapısını oluŐturacak, uzayın yönetiŐimini düzenleyecek yeni bir uluslararası rejime de ihtiyaç artmaktadır. Yeni oluşturulacak rejimin temel

³¹ Bağlayıcılığı olmayan ve Ay Anlaşması'ndan sonra BM Genel Kurulu'nda uzay ile ilgili kabul edilen kararlar Őunlardır: 1982 tarihli Devletlerin Uluslararası Televizyon Yayını Uydularının Kullanımını Düzenleyen İlkeler; 1986 tarihli Dünyayı Uzaktan Algılamaya İlişkin İlkeler; 1992 tarihli Nükleer Enerji Kaynaklarının Uzayda Kullanımına İlişkin İlkeler; 1996 tarihli Uzayın Tüm Devletlerin,  zellikle Gelişmekte Olan Devletlerin Menfaati ve Yararına Araştırılması ve Kullanılmasına İlişkin Uluslararası İŞbirliği Bildirgesi; 2004 tarihli Fırlatan Devlet Kavramının Uygulanması hakkında karar; 2007 tarihli Uzay Araçlarının Tescili Konusunda Devletlerin ve Uluslararası  rg tlerin Uygulamalarını Geliştirmeye Yönelik Tavsiyeler; 2010 tarihli Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanılması Komitesi'nin Uzay  plerini Azaltma Esasları; 2013 tarihli Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanımı ve KeŐfne Yönelik Ulusal Mevzuata İlişkin Tavsiyeler (UNOOSA, Space Law: Resolutions). Ayrıca BM bünyesinde oluşturulan uzay hukuku metinlerinin dışında uzay faaliyetlerini kapsayan ikili ve çok taraflı antlaşmalar da mevcuttur. Bu antlaŐmalara 1963 tarihli Atmosferde, Uzayda ve Su Altında Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması; 1972 tarihli Anti-Balistik Füze Antlaşması (2002'de ABD'nin çekilmesi ile feshedilmiŐtir); 1977 tarihli Askeri Amaçlarla ya da Daha BaŐka DüŐmanca Amaçlarla evrenin DeđiŐtirilmesi Tekniklerinin Kullanılmasına İlişkin Sözleşme; 1998 tarihli Sivil Uluslararası Uzay İstasyonu ile ilgili iŐbirliđine İlişkin H k metlerarası Antlaşma  rnek verilebilir (Jakhu ve Pelton, 2017: 37).

normunun insanlığın ortak mirası olup olamayacağı sonraki alt başlıklarda tartışılacaktır.

3. “YENİ UZAY ÇAĞI”INDA UZAYDA ÇOK AKTÖRLÜ YAPI

Uzayın keşfinin ve uzay faaliyetlerinin yürütülmesi noktasında Uzay Çağı'nın başlangıcından bu yana BM bünyesinde birtakım kurallar, normlar ve prosedürler oluşturulmaya çalışılmış, COPUOS ile birlikte kurumsallaşma yolunda adımlar atılmıştır. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler Uzay İşleri Ofisi³² (*United Nations Office for Outer Space Affairs*, UNOOSA) ile birtakım alt kuruluşlar³³ oluşturulmuştur. Uzayla ilgili düzenlemeler BM aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılmış ve ulus devletlerin bu mekanizma içerisinde etkin olması sağlanmıştır. Buna karşın devletlerin ulusal uzay faaliyetlerinin hızlanması, uzay antlaşmalarına katılım konusunda yaşanan sorunlar, yeni uzay aktörlerinin (çok uluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları, bireyler) ortaya çıkışı ile BM bünyesinde oluşturulan yapıların rolü sınırlı kalmıştır. Bunun sonucunda uzayla ilgili bölgesel ve uluslararası girişimler çoğalmış, uzayla ilgili normların oluşmasında ve farkındalığın artırılmasında çok aktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır.

Uzay faaliyetlerinin gelişiminde bölgesel ve uluslararası örgütler önemli aktörler konumuna gelmişlerdir.³⁴ Uluslararası iş birliğini sağlama konusunda faaliyet gösteren bu örgütlerin –siyasi etkiden olabildiğince uzak kalabilmeleri sayesinde– uzay normlarının oluşması noktasındaki rolleri diğer kuruluşlara nazaran daha yüksektir. Bunun yanında hükümetlerarası bir yapıya sahip olmakla birlikte zamanla hükümetlerin müdahalelerinin önlenmesi adına bir

³² Uzayın keşfinde ve barışçıl kullanımında, uzay biliminin ve teknolojisinin sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınma için kullanımında uluslararası iş birliğini teşvik etmek ve COPUOS'a yardımcı olmak amacıyla oluşturulmuştur (UNOOSA, About Us).

³³ Uluslararası toplumun uzay hakkındaki siyasi, ekonomik, bilimsel ve kültürel faaliyetlerini düzenleyen birçok BM uzmanlık kuruluşu bulunmaktadır. Bu kuruluşlar arasında Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU), Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) bulunmaktadır (Erdem, 2014: 16). Bu çerçevede iletişim ağlarında uluslararası bağlantıyı kolaylaştırmak, teknik standartları geliştirmek ve dünya çapında yetersiz hizmet alan topluluklara teknoloji ulaştırmak hedefiyle çalışan ITU, 193 devlet, 900'e yakın özel şirket, pek çok üniversite, uluslararası ve bölgesel kuruluşu bir araya getiren önemli bir küresel yönetim örneği sunmaktadır. Nerede yaşadıkları ya da hangi araçlara sahip oldukları fark etmeksizin tüm insanlığı birbirlerine bağlamayı amaç edindiğini ifade eden ITU, ortak çıkar temelli küresel yönetim örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir (ITU Website, About; Shahin, 2010).

³⁴ Bu kuruluşlar; Avrupa Uzay Ajansı (ESA), Silahsızlanma Konferansı (CD), Asya-Pasifik Uzay İşbirliği Örgütü (APSCO), Kurumlar Arası Uzay Enkazı Koordinasyon Komitesi (IADC), Yer Gözlem Uyduları Komitesi (CEOS), Küresel Navigasyon Uydu Sistemleri Uluslararası Komitesi (ICG), Uzay ve Büyük Afetler Uluslararası Şartı, Kurumlararası Operasyonlar Danışma Grubu (IOAG), Uzay Veri Sistemleri Danışma Komitesi (CCSDS) olarak sıralanabilir (Jekhu ve Pelton, 2017: 38-40; Tepper, 2016: 8).

kısmı özelleştirilen kuruluşların uzay faaliyetleri de öne çıkmaktadır.³⁵ Öte yandan, hükümet dışı örgütler ya da sivil toplum kuruluşlarının (STK) uzaydaki faaliyetleri sınırlı olsa da uzayla ilgili görüşleri önem kazanmaya başlamıştır.³⁶ Özellikle ulus devletlerin politikalarını yönlendirmek için yaptıkları çalışmalar ile kamu yararını gözeten bu kuruluşların, sorunları belirleme ve iş birliğine yönelik çözümler üretme noktasında ilerleyen dönemde rollerinin artabileceği öngörülmektedir (Jakhu ve Pelton, 2017: 42). Bu kuruluşlar içerisinde yer alan uzmanların ve bilim insanlarının kamu yararı temelinde uzayın geleceğini inşa edebileceğine ve oluşturulacak uluslararası bir rejimde etkinliklerinin üst düzey olabileceğine dair inanç, bilişsel yapının önemini ortaya koymaktadır.

Uzayda dikkate alınması gereken en önemli aktör ise özel şirketlerdir. Uzay faaliyetlerini 1970'ler öncesi ve sonrası olarak değerlendiren uzmanlara göre, ilk dönem uzay faaliyetleri ulus devletlerin tekelinde ilerlerken, 1970'lerden itibaren hükümetlerin uzay faaliyetlerinde özel sektörle çalışmaya başlamasıyla birlikte bu aktörlerin uzaydaki rolü artmıştır (Sommariva, 2020). Uzay faaliyetlerinde ana yatırımcı halen ulus devletler olarak gözüke de araştırma enstitüleri, üniversiteler ve özel sektör tedarik ve hibe mekanizmaları aracılığıyla uzay faaliyetlerinde önemli yatırımcılar konumuna gelmişlerdir (OECD Report, 2019: 18). Günümüzde özel şirketler için uzay pazarı (*space market*) içerisinde pek çok yeni alan açılmıştır. Ticari astronotlar, uzay aracı üreticileri, uzay aracı itki sistemi geliştiricileri, uydu rampası üreticisi, uzay aracı bileşeni geliştiricileri ve üreticileri, Spaceliner (süper hızlı uçak) şirketleri uzay merkezli ekonominin yeni özneleridir. Bunun yanında uzayın keşfinde ve uzay faaliyetlerinde bilgiyi elinde tutan ve bu bilgiyle siyasi karar alıcıları etkilemeye çalışan bilim insanları ve epistemik toplulukların rolü de yadsınamaz önemdedir. Uzaydaki bu çok aktörlü yapı, uzayın küresel yönetimi bağlamında yeni düzenlemelere olan ihtiyacı açığa çıkarmıştır.

³⁵ Bu kuruluşlara örnekler; Uluslararası Telekomünikasyon Uyduları Örgütü-INTELSAT, Uluslararası Denizcilik Uyduları Örgütü-INMARSAT, Avrupa Telekomünikasyon Uyduları Örgütü-EUTELSAT, Intersputnik Uluslararası Uzay İletişimi Örgütü-INTERSPUTNIK, Avrupa Meteorolojik Uyduları İşletme Teşkilatı-EUMETSAT, Arap Uydu Haberleşme Teşkilatı-Arabsat (Jakhu ve Pelton, 2017: 40-42).

³⁶ Bu STK'lara Uluslararası Standartlar Teşkilatı (*International Organization for Standardization*); Uluslararası Uzay Güvenliğinin Geliştirilmesi Derneği (*International Association for the Advancement of Space Safety*); Uluslararası Uzay Güvenliği Vakfı (*International Space Safety Foundation*); Uzay Araştırmaları Komitesi (*Committee on Space Research*); Uluslararası Astronomi Birliği (*International Astronomical Union*); Uluslararası Astronot Federasyonu (*International Astronautical Federation*); Uluslararası Uzay Hukuku Enstitüsü (*International Institute of Space Law*); Uluslararası Hukuk Derneği Uzay Hukuku Komitesi (*Space Law Committee of the International Law Association*) örnek verilebilir (Jakhu ve Pelton, 2017: 42-45).

4. YENİ UZAY FAALİYETLERİNİN GEZEGENSEL ETKİSİ VE YENİ BİR UZAY REJİMİN İNŐASINDA EPİSTEMİK TOPLULUKLARIN ROLÜ

Uzay hukuku metinlerinde barışçıl kullanım ve egemenlik dışı alan vurgulamaları, klasik egemenlik anlayışının ötesinde bir bakış açısı getirmektedir. Bu bağlamda uzay faaliyetleri ile ilgili yasal düzenlemeler, normlar, politikalar, kurumlar ve aktörler küresel uzay yönetişiminin asli unsurları haline gelmektedir. Uzay yönetiŐimi, insanlığı bütün olarak gören, eşit siyasi muameleyi hak ettiğini belirten kozmopolit egemenlik anlayışından (Held, 2002: 23) ziyade insanlığın çıkar ve kaygılarının küresel bir siyasal süreç içinde, hükümet dışı örgütler ve küresel toplumsal hareketleri de içerecek şekilde ele alan ulusötesicilik yaklaşımına (Sinclair, 2016: 51) yakın görünmektedir. 1998 yılında ABD, Rusya Federasyonu (RF), Kanada, Japonya ve Avrupa uzay ajanslarının uluslararası iş birliği ile yörüngeye yerleŐtirilen Uluslararası Uzay İstasyonu (*International Space Station*, ISS) dünyadaki küresel ortaklığın uzaya yansıyan en somut örneğidir. ISS'e yapılan uçuŐlar, istasyonda görev alan astronotlar ve yürütölen araŐtırmalar, pek çok ulusal ve sivil aktörün dayanışması göz önüne alındığında ISS'nın ulusötesi bir karakter sergilediği görölmektedir (NASA, 1998). Ancak Malezya, Güney Afrika ve Brezilya gibi ölkelerden astronot kabul edilen Uluslararası Uzay İstasyonu'na, ABD'nin ulusal güvenlik meseleleri öne sürölerek, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) taykonotları kabul edilmemektedir (Kluger, 2015). Bunun akabinde Dünya yörüngesine yakın bir alanda Tiangong adındaki kendi uzay istasyonunu faaliyete sokmaya çalışan ÇHC'in bu tutumu (Hong, 2018: 278), gelecekte uzayın küresel yönetiŐimi noktasında bir engel olarak gözökmektedir. Öte yandan, uzayın çok aktörlü yeni yapısı küresel yönetişim bağlamında yeni bir rejimi de gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede uzay hukukundaki esneklik ve yetki sınırlarının belirsizliği, uzayın küresel yönetiŐimi konusunda yeni küresel düzenlemelere ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Buradaki temel sorun, uzay boşluğundaki bilinmezliklerin yaratabileceği fırsat ve risklerin dünyaya yansıyacak yeni rekabet, çatışma ve sorunları tetikleyip tetiklemeyeceğidir.

GeçmiŐten günümüze birçok savaŐın sebebi olarak gösterilebilecek kaynak ihtiyaçı sorunsalı, fosil yakıtların sürdürölemezliği ve küresel çevre sorunlarının derinleŐmesindeki rolü çerçevesinde yeni tartiŐmaları beraberinde getirmiştir. Temiz enerjiye kavuŐma, barış ve güvenliği destekleyecek şekilde kaynak rekabetini azaltma bağlamında uzay teknolojilerinin çözüm olabileceği yönünde

çalışmalar bulunmaktadır.³⁷ Güneş Enerjisi Uydu Sistemleri (*Solar Power Satellite Systems*, SPSS), bu olasılıklardan biri olarak değerlendirilmektedir; fakat bu teknolojinin oluşturabileceği zararın³⁸ önlenmesi konusunda düzenlemelere ihtiyaç vardır. Uluslararası ilişkiler disiplininin temel konularından savaş ve barış meselesinin ele aldığı kaynak ihtiyacı sorunsalı, alanında uzman kişilerin karşılıklı iş birlikleri ve dayanışma sayesinde çözüme kavuşabilecek boyuttadır ve bu durum, epistemik toplulukların ulusötesi rejim inşasındaki önemini belirginleştirmektedir.

Şüphesiz uzay teknolojilerinin insanlık için en büyük yararlarından biri olan iletişim uydularının yarattığı sorunlar bu bağlamda değerlendirilebilir. İletişim uyduları sayesinde dünyanın farklı yerlerindeki insanlar daha ucuz ve hızlı haberleşebilmektedir. Yörüngedeki meteoroloji ve navigasyon amaçlı uyduların ekonomik, sosyal ve insani pek çok faydası bulunmaktadır. Ancak bu uydular arasındaki mesafenin yaklaşık 2 dereceden az olması durumunda radyo parazitleri oluşabilmekte (Reynolds ve Merges, 1997: 18-19) ve bu durum, teknolojinin yararsız kalmasına neden olabilmektedir. İşleyen uydularla birlikte kullanımı sona eren uyduların uzay faaliyetleri sırasında açığa çıkan parçaları ve enkazın oluşturduğu çeşitli büyüklüklerde 500 bin parçalık uzay çöplü de 17.500 mph hızla yörüngede hareket etmekte ve ciddi riskler oluşturmaktadır (Garcia, 2017). Uzay çöplerinin iletişim, navigasyon, uzaktan algılama, hava tahmini, askeri gözetim, nükleer izleme ve uzayın keşfi için gelecekte büyük tehlike yaratabileceği öngörülmektedir (Pelton, 2013: 1). Yörüngenin temizlenmesi, küresel yönetim çerçevesinde ele alınabilecek sorunlar arasında öne çıkmaktadır. “Kessler Sendromu” olarak da bilinen Dünya yörüngesine gönderilen nesnelere çarpışarak daha fazla uzay enkazına sebebiyet vereceği ve bu enkazların da daha çok çarpışma olasılığı oluşturacağı düşüncesi (Mrusek, 2019: 1) uzayda oluşan çöplerin yaratacağı kısır döngüyü en iyi açıklayan olgudur. Bunun yanında Dünya dışından gelebilecek (ozon tabakasındaki deliğin tekrar genişlemesi ile Güneş’ten gelen radyasyon düzeyinin artması ya da asteroit çarpması gibi) tüm insanlığı ilgilendiren kozmik tehditlerin belirlenmesinde bilim insanlarının rolü ön plandadır. Bu tehditleri önleme ve bertaraf etme konusunda ise iş birliğinin ve koordineli politikaların kaçınılmazlığı küresel yönetime ihtiyaç olduğunun bir göstergesidir. İnsanlık

³⁷ Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi için uzay teknolojilerinin ulusal, bölgesel ve uluslararası çapta kullanılması gerektiğini belirten bir çalışma için BM Ekonomik ve Sosyal Konsey’in 2020 tarihli raporuna bakabilir (UN Economic and Social Council, 2020).

³⁸ SPSS, uzaydan Dünya’ya büyük ölçekli (çevresel açıdan temiz) enerji sağlayabilecek teknolojilerden biri olarak görülmektedir (Oda, 2004: 343). Bu enerjinin Dünya’ya mikrodalga formunda dönüştürülerek yansıtılmasıyla ulusal şebekede kullanımının sağlanabileceği öngörülmektedir, ancak bu uyduların yaydığı mikrodalga ışınların çevreye ve sağlığa olası etkileri tartışma yaratmaktadır (Naval Research Laboratory Report, 2009: 23).

için en faydalı olanın tespiti açısından yine epistemik toplulukların rolü yadsınamaz boyuttur.

Öte yandan, kaynak ihtiyacı çerçevesinde gelişen teknoloji uzay madenciliğini her geçen gün daha da mümkün hale getirmiş ve ulus devletler ulusal mevzuatlarında düzenlemeler yapmaya baŐlamıŐlardır. Bu noktada  ne çıkan ilk aktör, 2015 tarihli Uzay Madenciliğı Yasası ile ABD olmuştur. ABD kendi vatandaŐlarının elde ettikleri tüm asteroit kaynaklarına onların eriŐim hakkını kabul eden yasayı onaylayarak (U.S. Commercial Space Launch Competitiveness Act, 2015) birçok ulus devletin uzay kaynaklarını “s m rmesinin” de önünü açmıştır. Yapılan bu düzenlemenin 1967 tarihli Uzay Antlaşması’na yani uzayın tüm insanlığın yararına kullanılması gerektiğı ve uzayda egemenlik tesis edilemeyeceğı prensibine aykırı olduğunu belirten bilim insanları bulunmaktadır (Tepper, 2016: 10). Uzayın ve uzay kaynaklarının kontrolsüz kullanımı öngörülemeyen riskleri barındırmaktadır; bu çerçevede devletler arasında uzayda yaŐanabilecek rekabetin dünyaya nasıl yansıtacağı ve ne sonuçlar doğurabileceğı hesaplanarak hareket edilmelidir. Ulus devletlerin kendi milli politikaları çerçevesinde çıkarmıŐ oldukları bu tip yasalarla uzay politikalarını uluslararası iş birliğinden uzak olarak yürütebilecekleri düşüncesi de (Erdem, 2021) küresel yönetiŐimin insanlığın ortak mirası ilkesi çerçevesinde oluşmasında engel teŐkil etmektedir. Uzaydan elde edilebilecek maksimum faydayı sağlamak amacıyla ulus devletler ulusal çıkarlarını insanlığın ortak çıkarının önüne koyabilmektedir.

Uzayda kaynak çıkarımı ile ilgili son gelişmeler uzayın ticarileŐmesinde yeni bir sayfa açmış, “Yeni Uzay ağı” olarak bilinen dönemde pek çok Şirket uzay faaliyetlerinin parçası haline gelmiştir. Yeni Uzay Şirketleri olarak da adlandırılan bu aktörler uzaya ulaŐım, uzaktan algılama, uydu verilerine eriŐim ve analiz, uzay istasyonları ve uzayda yaşam, uzay turizmi, Dünya yörüngesinin ötesinde koloni faaliyetleri ve uzay madenciliğı gibi konularda çalışmalar yapmaktadır. Jeff Bezos, Elon Musk, Richard Branson ve Paul Ellison gibi bir dizi varlıklı kiŐinin girişimiyle uzay faaliyetleri merkeziyetsiz bir yapıya bürünürken, özel sektörün ulus devletlerin uzay teknolojilerini geliŐtirmede yadsınamaz bir katkı sunduğu da belirtilmektedir (Weinzierl, 2018: 178-185). Şirketlerin artan rolü dış uzayın sınırları konusunu da yeniden gündeme getirmiştir. Yeni bilimsel ve teknik imkanların gelişmesi dış uzayın sınırlarını belirlemeyi bir ölçüde kolaylaŐtırırsa da ulus devletleri bu sınırları kabul etmeye zorlayacak bir mekanizma bulunmamaktadır. Öte yandan, uzay turizmi ve uzay madenciliğı gibi faaliyetler güçlü ülkeler ve zengin giriŐimcilerin uzaydaki rolünü sınırsızlaŐtırmaktadır. Uzayın sınırlarının uluslararası bir antlaşma çerçevesinde kesinleŐtirilmesi, ulus devletlerin ve sermayenin çıkarlarının uluslararası

toplumun çıkarlarının önüne geçmesini zorlaŐtırarak uzayın tüm insanlık yararına kullanılmasını kolaylaŐtırabilecektir. Monahan (2008: 2-6), uzayın tüm insanlık yararına kullanımı söz konusu olduğunda sınır ihtiyacının ortadan kalkacağını ve böylelikle uzayın uluslararası kamu hizmetinin konusu haline geleceğini iddia etmektedir. İnsanlığın ortak mirası prensibi ile uzay için kurulabilecek ulusötesi bir rejim, uzun zamandır tartışılan pek çok sorunu nihayete erdireceği gibi insanlığın ortak çıkarı için oluşacak meselelere çözüm bulabilecektir.

Küresel bir uzay rejiminin oluşturulması ve yeni bir yönetişim anlayışının ortaya konması özellikle uzay teknolojilerinin geliŐimindeki rolleriyle etkinlik alanı geniŐleyen özel şirketlerin ve bireylerin kontrolsüz giriŐimlerini önleyecek bir düzen de getirebilecektir. Bu kontrols zl ğe uzay faaliyetlerinde son dönemde  ne çıkan Elon Musk'ın ve sahip olduğu SpaceX şirketinin giriŐimleri örnek verilebilir. SpaceX, 2020 yılında uzaya yolculukta maliyeti azaltan ve yeniden kullanım imkânı veren Starship roketine yüzer fırlatma rampaları inşa etmek amacıyla iki eski Valaris petrol kulesi³⁹ satın alarak, uzay faaliyetlerinde açık denizleri kullanmaya baŐlayacaėının sinyallerini vermiŐtir (Sheetz, 2021). Bu durum açık denizlerin serbestliėi⁴⁰ ilkesinden yararlanarak ulus devletlerin bürokratik engellerini ortadan kaldırmaya yönelik bir adım olarak değerlendirilebilmektedir. Yaşanan gelişmeler uluslararası hukukun farklı dallarının da tartıŐmaya açılmasına sebebiyet vermekte ve bilim insanları bu sorunlara kolektif çözümler üretmek için çabalamaktadırlar. Uluslararası Uzay Hukuku Enstitüsü gibi epistemik topluluklar, küresel uzay ekonomisinden gökyüzündeki ıŐık kirliliğine kadar insanlığın ortak çıkarını ilgilendirecek meselelerde küresel yönetişim noktasında ulusötesi iş birlikleri yürütmektedirler (International Institute of Space Law, tarihsiz).

Bu iş birliklerinin en önemli örneklerinden birisi ise gökyüzü ile ilgilidir. Gökyüzünün insanlığın ortak mirası kabul edilmesinin yanında, ıŐıklar ve atmosfer kirliliğinden dolayı insanlar tarafından sağlıklı gözlemlenememesi (Marin, 2011: 449) küresel bir uydu rejimi ihtiyacının sorgulanmasının önünü açmıştır. StarLink ve OneWeb şirketlerinin binlerce uyduyu gökyüzüne göndererek internet sağlayan uydu takımıyıldızı oluŐturmayı planlaması, bu

³⁹ İki petrol kulesinin ismini aynı zamanda Mars'ın uydularının isimleri olan Deimos ve Phobos olarak deėiŐtiren SpaceX'in kurucusu Elon Musk, bu petrol kulelerinin Mars, Ay ve Dünya etrafında hipersonik yolculuk için yüzen süper ağır sınıf uzay limanları olacağını belirtmiŐtir (Musk, 2020).

⁴⁰ 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin VII. kısmında ele alınan açık denizler hakkındaki hükümler uyarınca bu alanların uzay faaliyetlerinde kullanımı öngörülmemiŐtir (Madde 86-115). Teknolojik ilerlemeye bağlı olarak hukuki boŐluklar oluŐtuėu ve mevcut hukuki rejimlerin yetersiz kaldığı g r lmektedir.

planın gerçekleşmesi durumunda gökyüzünün bilim insanları tarafından yerden astronomik gözleminin zorlaşacak olması karşısında büyük tartışmalar yaşanmış (Ferreira, 2020) ve özel şirketlerin uydu yapım aşamalarına –özellikle uyduların çok parlak olup gözlem teleskoplarına engel olmasına– ve bu şirketlerin uydularını astronomik gözlemlerin kolayca yapılmasını sağlayan yüksek irtifalara göndermelerine tepki gösterilmiştir (National Optical-Infrared Astronomy Research Laboratory, 2020). Astronomlar ve diğer paydaşlar yaşanan bu sorun karşısında tartışmayı genişleterek çeşitli öneriler ortaya koymaktadırlar (Aliş, 2021) ve neticesinde siyasi karar alıcıları etkilemeyi hedeflemektedirler. Uydularını insanlığa internet sağlama amacıyla yörüngeye yerleştiren bu şirketler, her ne kadar uluslararası uzay hukukunda belirtilen barışçıl kullanım şartına uyuyor olsa da Uzay Antlaşması'nın 9. maddesi uyarınca barışçıl amaçlarla (asteroit gözlemi, hava durumu takibi, vb.) gökyüzü gözlemi yapan astronomlarla uluslararası istişare içerisinde hareket etmek zorundadırlar. Bu durum epistemik toplulukların, değişen koşullara uygun yeni rejimlerin inşasındaki önemini ortaya koymaktadır.

Öte yandan SpaceX'in Mars'a kurulacak koloninin Dünya'nın imkânlarından yararlanmaya devam edeceğini ancak Dünya'nın kurallarından bağımsız olarak yönetileceğini belirten açıklaması (Cuthbertson, 2020), insanlığın ortak çıkarını ilgilendiren alanlarda bireysel birtakım yönetim iddialarını da gündeme getirmiştir. Küresel bir düzenin eksikliği, ortak alan olarak görülen uzayın coğrafi keşifler sonrası ticari ve askeri faaliyetlerle kolonileştirilen bölgelerde yaşanana benzer şekilde rekabet ve çatışma ortamına dönüşmesine neden olabilecektir. Şimdiye kadar uzayda yaşam formuna rastlanmamış olması, kontrolsüz uzay faaliyetlerinin yürütülebileceği dış uzayda Dünya'dakine benzer yıkımların yaşanmasını engelleyebilecektir. Buna karşın bu alanlarda yaratılacak zararın nasıl tazmin edileceği, buradaki faaliyetlerin dünyaya nasıl yansıtacağı büyük bir belirsizlik taşımaktadır. Bilinen, uzaydaki faaliyetlerin tüm gezegeni ve insanlığı ilgilendiren sonuçlar doğurabileceğidir. Bu bağlamda NASA'nın Ay'ın keşfine yönelik yürüttüğü Artemis Projesi ise küresel bir ortaklık örneği sunmaktadır. NASA, derin uzayın barışçıl keşfine yönelik birleşik bir oluşum meydana getirerek gelecekte siyasi alanı etkileyebilecek bir adım atmıştır. Avustralya, Kanada, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Birleşik Arap Emirlikleri, İngiltere ve ABD'nin dahil olduğu bu projeye birlikte uzayda barışçıl bir geleceğin tesis edilmesi için tüm uluslara çağrıda bulunmaktadır (NASA, 2020b). Böyle bir çağrının uluslararası ya da ulusüstü bir örgüt aracılığıyla değil de ABD gibi bir ulus devletten gelmesi ise uzayın keşfinde ve uzay faaliyetlerinde küresel bir yönetimden ziyade kutuplaştırıcı iş birlikleri olasılıklarını akıllara getirmektedir. Bu girişimlerin epistemik topluluklar

 er evesinde geliŐtirilebilmesi durumunda çatıŐan ulusal çıkarların uzlaŐtırılması ve ortak çıkarların yeniden tanımlanması mümkün olabilecektir. İnsanlığın geleceği açısından uzayın keşfi yeni fırsatlar sunacaktır; ama bu fırsatların gezegenin barış ve refahı için kullanılabilmesi geç olmadan küresel bir rejim oluŐturulmasını ve gezegen dışı alanın insanlığın ortak çıkarı temelinde kullanım ve yönetimine ilişkin ilkelerin belirlenmesini gerektirmektedir.

5. SONUÇ

Coğrafi keşifler  ağı, getirdiği yıkımlarla birlikte yeryüzünün tanınması, haritalandırılması ve yeni teknolojilerin geliŐtirilmesinde büyük bir dönüŐüm yaratmış, bilimsel bilgi birikimi kadar bilginin nasıl kullanılacağının düzenlenmesi gerekliliğini de ortaya sermiŐtir. İnsanlığın uzaya çıkışı da yeni bir keşif çağının başlangıcı olmuştur. Soğuk Savaş döneminin yarattığı rekabet uzaya da yansırken, bu dönemde aynı zamanda epistemik topluluk olarak değerlendirilebilecek Uluslararası Jeofizik Yılı çerçevesinde uluslararası uzay hukukunun temel metinleri oluŐmaya başlamıştır. Bilimsel bir temelde inşa edilmeye çalışılan yeni uzay rejimi, insanlığın ortak mirası prensibine dayandırılmıŐtır.

Uzay  ağının başında ulus devletlerin uzay faaliyetleri  n plandayken, uluslararası toplumun uzay konusundaki iş birliği giriŐimleri iki kutbun birbirini pasifize etmeye çalıştığı bir alana dönüşmüştür. ABD ve SSCB'nin uzay rekabeti yeni teknolojilerin geliştirilmesi için kaynak sağlarken, hükümet dışı kuruluşların uzay alanındaki rolleri artmaya başlamıştır. BM kurumlarının koordinasyonunda ve insanlığın ortak mirası temelinde Őekillenen, uzayın güvenliğini ve uzay faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak için iş birliğinin ve bağlayıcı düzenlemelerin önemine işaret eden uzay hukuku, 1980'li yıllardan itibaren yavaŐlamaya ve sorunların  z m  için yetersiz kalmaya başlamıştır (Al-Rodhan, 2012: 177). Bu dönemden itibaren ulusal mevzuatların ve tavsiye niteliğindeki yumuŐak hukuk enstrümanlarının etkisi ön plana çıkmıştır.

Günümüzde bilimsel etkinlikler ve gelişen teknolojiler yardımıyla uzay çalıŐmaları yeniden hız kazanmaya başlamıştır. Bu kez uzay faaliyetleri çok aktörlü bir yapıya evrilmektedir. Devletlerin yanında uluslararası kuruluşlar, sivil örgütlenmeler ve en önemlisi çok uluslu Şirketler ve bireyler uzay yarışının yeni aktörleridir. RF ve  HC gibi ülkeler ulusal uzay politikalarını muhafazak r bir yapıyla g clendirirken, ABD ticari/bireysel ağlarla uzay gücünü maksimize etmeye çalışmakta ve uzay faaliyetlerini bu ağlar aracılığıyla gerçekleŐtirmektedir (Moltz, 2019: 68). Bunun yanında karşılıklı iş birliği faaliyetlerinin etkisi ile ulusötesi ağlar da geniŐlemektedir. Ulusötesi politika ağlarının çoğalan aktörleri

uzayın küresel yönetiŐiminde söz sahibi olma çabalarını artırmıştır. Son dönemde Ay'da yeni araŐtırmalar hız kazanmıŐ ve Mars'a Dünya yapımı araçlar iniş yapmıŐken, Mars'ta ve Ay'da kolonileŐme üzerine çalıŐılmalar da yoĐunlaŐmıŐtır. Yeni uzay faaliyetleri farklı aktörlerin karşılıklı iş birlikleriyle yürütülmektedir; buna karşın bu girişimlerin mevcut uzay rejimi ile bağlı olup olmadığı belirsizdir. Özellikle uzay madenciliğı gibi k r amaçlı faaliyetler, kolonileŐme gibi yeni egemenlik iddiaları ortaya koyabilecek girişimler ve uzay kaynaklı rekabet ve  atıŐmanın Dünya'ya yansımaya olasılığı bu deĐiŐime cevap verebilecek yeni bir küresel rejim ve yönetişim mekanizmalarına ihtiyaçı belirginleştirmektedir.

Uzayda aktörlerin davranışlarını Őekillendirecek normların inşa edilmesi ve çıkarların yeniden tanımlanmasını sağlayacak, uzay faaliyetlerinin istikrarını garanti altına alacak, yeni ortak kurumları içerecek yeni bir inşa sürecinin gerekliliğı ortadadır. Bu süreç yeni bir bağlayıcı rejimin oluŐturulmasını da gerektirmektedir. Öte yandan, bu yeni rejimin ana prensibinin insanlığın ortak mirası temelinden sapmaması da önem taşımaktadır. Ulus tesici yaklaşımların belirttiğı gibi benzer normların küresel hale gelmesi yavaŐ ilerleyebilmektedir. Antarktika'nın ardından derin denizlerde insanlığın ortak mirası prensibinin küresel bir norm haline gelmesi zaman almıŐtır. Değişen koŐullar ve aktörler de dikkate alındığında uzaya dair yeni uluslararası düzenlemeler kaçınılmaz hale gelmektedir; fakat uzayla ilgili kararlarda ve uzayın yönetiŐiminde tüm insanlığın ve gezegenin çıkarının dikkate alınmasının gerekli olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle uzay faaliyetlerinin bilimsel temeli ve bu sayede elde edilecek bilimsel bilginin yanı sıra yeni küresel yönetiŐimin epistemik topluluğun kurucu rolüyle inşası önem taşımaktadır. Tarihsel perspektifte yaşanan geliŐimler ve değişimler dikkate alındığında Dünya  zerindeki sistemler sürekli yeniden inşa edilmektedir; uzayın keşfinin yarattığı ve yaratabileceği değişim düşünüldüğünde bu alanla ilgili düzenleme ve inşa etme faaliyetleri de epistemik topluluklar aracılığıyla ulus devletler yoluyla mümkün olabilecektir (Pfaltzgraff, 2013). Bu noktada bilim, uzayın keŐfini sağlarken, yeni keŐfedilen alanlarda ve bu keşiflerin dünyaya yansımada yaŐanabilecek sorunların öngörülmesinde de merkezi rolü oynamaktadır. Bilim temelli epistemik topluluklar, devletler baŐta olmak üzere uzayda faaliyet yürüten aktörlerin davranışlarını insanlığın ortak mirası prensibi çerçevesinde dönüŐtürecek, ortak bir uzay rejimi geliŐtirebilecektir. Bu rejimin eksikliğı uzay faaliyetlerinde rekabeti ve ortaya çıkabilecek zararın Dünya'ya yansımalarını Őiddetlendirebilecektir.

KAYNAKÇA

Al-Rodhan, Nayef R. F. (2012), *Meta-Geopolitics of Outer Space: An Analysis of Space Power, Security and Governance* (England: Palgrave Macmillan).

Adler, Emanuel (1997), "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations*, 3 (3): 139-163.

Adler, Emanuel ve Peter M. Haas (1992), "Conclusion: Epistemic Communities, World Order, and the Creation of a Reflective Research Program", *International Organization*, 46 (1): 367-390.

Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies (1979, December), UN Office for Outer Space Affairs.

Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space (1968, December), UN Office for Outer Space Affairs.

Aliş, Sinan (2021), "Bir Uzay Hukuku Sorunu: Takım Uydular", 1. Uzay Ekonomisi, Uzay Hukuku ve Uzay Bilimleri Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 30 Mayıs 2021.

Başlar, Kemal (1998), *The Concept of the Common Heritage of Mankind in International Law* (Netherlands: Kluwer Law International).

Barkdull, John ve Paul G. Harris (2002), "Environmental Change and Foreign Policy: A Survey of Theory", *Global Environmental Politics*, 2(2): 63-91.

Checkel, Jeffrey T. (1998), "The Constructivist Turn in International Relations Theory", *World Politics*, 50 (2): 324-348.

Chicago Convention (1944, December), ICAO-Uniting Aviation A United Nations Specialized Agency.

Christol, Carl Q. (1964), "What's Going on in Outer Space: A Developing New Field of Law", *American Bar Association Journal*, 50 (6): 527-532.

Clarke, Arthur C. (1945), "Extra-Terrestrial Relays: Can Rocket Stations Give World-wide Radio Coverage?", *Wireless World*, October 1945: 305-308.

Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects (1972, September), UN Office for Outer Space Affairs.

Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space (1976, September), UN Office for Outer Space Affairs.

Cox, Michael ve Richard Campanaro (2016), Introduction to International Relations (London: University of London Press).

Cuthbertson, Anthony (2020), “Elon Musk’s SpaceX will Make Its Own Laws On Mars”, <https://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/elon-musk-spacex-mars-laws-starlink-b1396023.html> (25.04.2021).

Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space (1962).

Declaration on the Establishment of a New International Economic Order (1974, May), UN Documents.

Demirtaş, Birgül (2014), “İnşacılık”, Kardaş, Şaban ve Balcı, Ali (Der.), Uluslararası İlişkilere Giriş (İstanbul: Küre Yayınları): 110-122.

Dick, Steven J. (2008), “The Birth of NASA”, https://www.nasa.gov/exploration/whyweexplore/Why_We_29.html (02.05.2021).

Erdem, Merve (2014), Uzayın ve Uzay Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi (Ankara: Savaş Yayınevi).

Erdem, Merve (2021), “Uzay Hukukunda Tartışılan Güncel Konular”, 1. Uzay Ekonomisi, Uzay Hukuku ve Uzay Bilimleri Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 30 Mayıs 2021.

Erdem, Tolga (2018), “Uluslararası İlişkilerde Yeni Perspektif: Astropolitige Giriş”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20 (1): 431- 446.

Ferreira, Becky (2020), “Amazon Satellites Add to Astronomers’ Worries About the Night Sky”, <https://www.nytimes.com/2020/08/10/science/amazon-project-kuiper.html> (05.06.2021).

Fierke, Karin M. ve Knud Erik Jorgensen (2001), “Introduction”, Fierke, Karin M. ve Knud Erik Jorgensen (Der.), Constructing International Relations-The Next Generation (Routledge: London): 16-23.

Garcia, Mark (2017), “Space Debris and Human Spacecraft”, https://www.nasa.gov/mission_pages/station/news/orbital_debris.html (15.04.2021).

Guntrip, Edward (2003), “The Common Heritage of Mankind: An Adequate Regime for Managing the Deep Seabed?”, Melbourne Journal of International Law, 4 (2): 376-405.

Haas, Peter M. (1992a), “Banning Chlorofluorocarbons: Epistemic Community Efforts to Protect Stratospheric Ozone”, *International Organization*, 46 (1): 187-224.

Haas, Peter M. (1992b), “Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination”, *International Organization*, 46 (1): 1-35.

Haas, Peter M. (2001), “Policy Knowledge: Epistemic Communities”, Smelser, Neil J. ve Paul B. Baltes (Der.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (Elsevier Science: Oxford): 11578-11585.

Held, David (2002), “Law of States, Law of Peoples: Three Models of Sovereignty”, *Legal Theory*, 8 (1): 1-44.

Hogan, John C. (1957), “Legal Terminology for the Upper Regions of the Atmosphere and for the Space Beyond the Atmosphere”, *The American Journal of International Law*, 51 (2): 362-375.

Hong, Yang (2018), “The Tiangong Chinese Space Station Project”, *Higher Education Press*, 5 (2): 278-283.

Hopf, Ted (1998), “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”, *International Security*, 23 (1): 171-200.

Hurd, Ian (2008), “Constructivism”, Reus-Smit, Christian ve Duncan Snidal (Der.), *The Oxford Handbook of International Relations*: 298-316.

International Institute of Space Law, “IISL News”, <https://iislweb.space/iisl-news/> (10 Haziran 2021).

ITU Website, “About International Telecommunication Union (ITU)”, <https://www.itu.int/en/about/Pages/default.aspx> (07.05.2021).

Jakhu, Ram S. ve Joseph N. Pelton (2017), *Global Space Governance: An Intertantional Study* (Switzerland: Springer International Publishing).

Jepperson, Ronald L., Alexander Wendt ve Peter J. Katzenstein (1996), “Norms, Identity, and Culture in National Security”, Katzenstein, Peter J. (Der.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (New York: Columbia University Press): 8-43.

Johnson, Jordan (2018), *Sputnik and the Space Race* (New York: Cavendish Square Publishing).

Joyner, Christopher C. (1986), “Legal Implications of the Concept of the Common Heritage of Mankind”, *The International and Comparative Law Quarterly*, 35 (1): 190-199.

Keck, Margaret E. ve Kathryn Sikkink (1998), *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics* (New York: Cornell University Press).

Kennedy, John F. (1961), “John F. Kennedy Speech at the General Assembly of the United Nations”, 25 Eylül 1961, <https://www.jfklibrary.org/archives/other-resources/john-f-kennedy-speeches/united-nations-19610925> (12.03.2021).

Kıvılcım, Zeynep (2010), *Uluslararası Kamu Hukukunda İnsanlığın Ortak Mirası* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık).

Kiss, Alexandre (1985), “The Common Heritage of Mankind: Utopia or Reality?”, *International Journal*, 40 (3): 423-441.

Kluger, Jeffrey (2015), “The Silly Reason the Chinese Aren't Allowed on the Space Station”, <https://time.com/3901419/space-station-no-chinese/> (10.06.2021).

Koroma, Abdul G. (2011), “The Development of International Law and the Peaceful Uses for Outer Space”, 3rd Nandasiri Jasentuliyana Keynote Lecture on Space Law.

Korsmo, Fae L. (2007), “The Birth of the International Geophysical Year”, *The Leading Edge-Society of Exploration Geophysicists*, 1312-1316.

Krasner, Stephen D. (1999), *Sovereignty: Organized Hypocrisy* (New Jersey: Princeton University Press).

Küçük, Mustafa (2015), “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”, Gözen, Ramazan (Der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (İstanbul: İletişim Yayınları): 325-377.

Listner, Michael (2011), “The Moon Treaty: Failed International Law or Waiting in the Shadows?”, *The Space Review*, <https://www.thespacereview.com/article/1954/1> (15.09.2021).

Mansbach, Richard W. ve Taylor L. Kirsten (2018), *Introduction to Global Politics* (3rd Edition) (New York: Routledge).

Marin, Cipriano (2011), “Starlight: A Common Heritage”, *The Role of Astronomy in Society and Culture Proceedings IAU Symposium*, 260: 449-456.

Mayer, Hannes (2011), “A Short Chronology of Spaceflight”, Christian Brünner ve Alexander Soucek (Der.), *Outer Space in Society, Politics and Law* (Springer: Mörlenbach): 20-29.

McDougal, Myres S. (1963), “The Emerging Customary Law of Space”, *Northwestern University Law Review*: 618-642.

Moltz, James C. (2019), “The Changing Dynamics of Twenty-First-Century Space Power”, *Strategic Studies Quarterly*, Spring: 66-94.

Monahan, Rhys (2008), *The Sky’s Limit? Establishing a Legal Delimitation of Airspace and Outer Space* (Durham, UK: Durham University Press).

Mrusek, Bettina M. (2019), “Satellite Maintenance: An Opportunity to Minimize the Kessler Effect”, *International Journal of Aviation, Aeronautics, and Aerospace*, 6 (2): 1-13.

Musk, Elon (2020, 16 Haziran),
<https://twitter.com/elonmusk/status/1272972228326379520> (24.03.2021).

NASA (1998), “International Space Station: International Cooperation”,
https://www.nasa.gov/mission_pages/station/cooperation/index.html
(27.03.2021).

NASA (2020a), “A Pictorial History of Rockets”, <https://www.nasa.gov/stem-ed-resources/a-pictorial-history-of-rockets.html> (15.09.2021).

NASA (2020b), “International Partners Advance Cooperation with First Signings of Artemis Accords”, <https://www.nasa.gov/press-release/nasa-international-partners-advance-cooperation-with-first-signings-of-artemis-accords> (17.04.2021).

National Optical-Infrared Astronomy Research Laboratory (2020), “Report Offers Roadmap to Mitigate Effects of Large Satellite Constellations on Astronomy”, <https://noirlab.edu/public/news/noirlab2022/> (28 Mayıs 2021).

Naval Research Laboratory Report (2009), *Space-based Solar Power: Possible Defense Applications and Opportunities for NRL Contributions – Final Report* (Washington: Naval Research Laboratory).

Neger, Thomas ve Edith Walter (2011), “Space Law-An Independent Branch of the Legal System”, Brünner, Christian ve Alexandre Soucek (Der.), *Outer Space in Society, Politics and Law* (Germany: Springer): 234-245.

Oda, Mitsushige (2004), “Solar Power Satellite and Its Technical Challenges”, *IFAC Proceedings Volumes*, 37 (11): 343-348.

Oduntan, Gbenga (2012), *Sovereignty and Jurisdiction in the Airspace and Outer Space: Legal Criteria for Spatial Delimitation* (London: Taylor&Francis Group).

OECD Report (2019), “The Space Economy in Figures: How Space Contributes to the Global Economy”, www.oecd.org/about/publishing/corrige.htm, (23.05.2021).

Onuf, Nicholas G. (1989), *World of Our Making* (Columbia: University of South Carolina Press).

Onuf, Nicholas G. (1998), “Constructivism: A User’s Manual”, Kubalkova, Vendulka, Nicholas Onuf ve Paul Kowert (Der.), *International Relations in a Constructed World* (Sharpe: New York): 58-78.

Oxford Dictionary, “Governance”, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/governance> (28.04.2021).

Pelton, Joseph N. (1998), “The History of Satellite Communications”, Logsdon, John M. (Der.), *Exploring the Unknown: Selected Documents in the History of the U.S. Civil Space Program Volume III: Using Space*, NASA: 1-11.

Pelton, Joseph N. (2013), *Space Debris and Other Threats From Outer Space* (Springer Briefs in Space Development).

Pfaltzgraff, Robert (2013), “International Relations Theory and Spacepower”, ETH Zurich, Center for Security Studies, <https://ethz.ch/content/specialinterest/gess/cis/center-for-security-studies/en/services/digital-library/articles/article.html/163232> (23.05.2021).

Phillips, Andrew B. (2007), “Constructivism”, Griffiths, Martin (Der.), *International Relations Theory for Twenty-First Century: An Introduction* (London: Routledge): 60-74.

Reynolds, Glenn H. ve Robert P. Merges (1997), *Outer Space: Problems of Law and Policy* (2nd Edition) (Oxford: Westview Press).

Shahin, Jamal (2010), “The Role of the International Communication Union”, *Wereldbeeld*, 34 (154): 11-16.

Sheetz, Michael (2021), “SpaceX Bought Two Former Valaris Oil Rigs To Build Floating Launchpads For Its Starship Rocket”, <https://www.cnbc.com/2021/01/19/spacex-bought-former-valaris-oil-rigs-to-build-starship-launchpads.html> (30.04.2021).

Sinclair, Timothy J. (2016), *Küresel Yönetişim* (İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayinevi) (Çev. H. H. Orhan Özdağ) [Orijinal Yayın Tarihi, 2010].

Sommariva, Andrea (2020), “The Evolution of Space Economy: The Role of the Private Sector and the Challenges for Europe”, Italian Institute for International Political Studies, <https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/evolution-space-economy-role-private-sector-and-challenges-europe-28604> (12.05.2021).

Stopford, Martin (2009), *Maritime Economics* (3rd Edition) (New York: Routledge Publishing).

Stuart, Jill (2009), “Unbundling Sovereignty, Territory and the State in Outer Space: Two Approaches”, Natalie Bormann ve Michael Sheehan (Der.), *Securing Outer Space* (New York: Taylor & Francis Group): 8-23.

Tarasenko, Maxim V. (1994), “Transformation of The Soviet Space Program After the Cold War”, *Science & Global Security*, 4 (3): 339-361.

Tepper, Eytan (2016), “Global Space Governance: The Crisis and The Search for Innovative Governance Models”, IV National Conference of Aviation and Cosmic Law and Technology, Rzeszow, Poland, April 21st-22nd.

The Bulletin of the Atomic Scientists (2021), “Bertrand Russell and Albert Einstein’s Manifesto”, <https://thebulletin.org/virtual-tour/bertrand-russell-and-albert-einsteins-manifesto/> (10.05.2021).

Tordoff, William (2002), *Government and Politics in Africa* (4th Edition) (New York: Palgrave Macmillan Publishing).

Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies, New York, October 1967, UN Office for Outer Space Affairs.

Ulbert, Cornelia (2014), “Social Constructivism”, Spindler, Manuela ve Siegfried Schieder (Der.), *Theories of International Relations* (London: Routledge): 248-268.

UN Economic and Social Council (2020), “Exploring Space Technologies for Sustainable Development and the Benefits of International Research Collaboration in this Context”, Commission on Science and Technology for Development Twenty-third session, Geneva, 23–27 March 2020.

UN Office for Outer Space Affairs (1958), 1348(XIII) Question of the Peaceful Use of Outer Space, December.

UN Office for Outer Space Affairs (1969), “First humans on the Moon, Neil Armstrong & Edwin Aldrin ‘Apollo 11’”, <https://www.unoosa.org/oosa/en/timeline/index.html> (07.05.2021).

UN Office for Outer Space Affairs, “A History of Space”, <https://www.unoosa.org/oosa/en/timeline/index.html> (13.03.2021).

UN Office for Outer Space Affairs, “About Us”, <https://www.unoosa.org/oosa/en/aboutus/index.html> (12.05.2021).

UN Office for Outer Space Affairs, “COPUOS History”, <https://www.unoosa.org/oosa/en/timeline/index.html> (12.05.2021).

UN Office for Outer Space Affairs, Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/index.html> (02.05.2021).

UN Office for Outer Space Affairs, “History”, <https://www.unoosa.org/oosa/en/timeline/index.html> (12.05.2021).

UN Office for Outer Space Affairs, “Space Law: Resolutions”, <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/resolutions.html> (09.03.2021).

UN Treaty Collection (2021), “Agreement governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies”, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI V-2&chapter=24&clang=_en (06.07.2021).

US Congress (1985), “US-Soviet Cooperation in Space”, <https://www.princeton.edu/~ota/disk2/1985/8533/8533.PDF> (22.04.2021).

U.S. Commercial Space Launch Competitiveness Act (2015, November), US Congress.

Vosburgh, John A. (1970), “Where Does Outer Space Begin?”, American Bar Association Journal, 56 (2): 134-136.

Waltz, Kenneth N. (2001), Man, the State and War: A Theoretical Analysis (3th Edition) (New York: Columbia University Press).

Weinzierl, Matthew (2018), “Space, The Final Economic Frontier”, Journal of Economic Perspectives, 32 (2): 173-192.

Weiss, Thomas G. ve Ramesh Thakur (2010), Global Governance and the UN: An Unfinished Journey (Bloomington: Indiana University Press).

Wendt, Alexander (1987), “The Agent-Structure Problem in International Relations Theory”, International Organization, 41 (3): 335-370.

Wendt, Alexander (1992), "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, 46 (2): 391-425.

Wendt, Alexander (1994), "Collective Identity Formation and the International State", *The American Political Science Review*, 88 (2): 384-396.

Wendt, Alexander (1995), "Constructing International Politics", *International Security*, 20 (1): 71-81.

Wendt, Alexander (1996), "Identity and Structural Change in International Politics", Lapid, Yosef ve Friedrich Kratochwil (Der.), *The Return of Culture and Identity in IR Theory* (London: Lynne Rienner Publishers): 47-64.

Wendt, Alexander (1999), *Social Theory of International Politics* (London: Cambridge University Press).

Wolter, Detlew (2005), *Common Security in Outer Space and International Law* (Switzerland: United Nations Institute for Disarmament Research).

Yalçın, Osman (2016), "Havacılık, Hava G c n n DoęuŐu ve Birinci Dünya Savaşı'na Etkisi", *Ankara Üniversitesi T rk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 59: 181-236.